

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Çukurova University

Journal of Faculty of Divinity

Cilt 8

Sayı 1

Ocak - Haziran 2008

Millî Dinlerde Renk Fenomeni

Doç. Dr. Kadir ALBAYRAK*

Atıf / ©- Albayrak, K. (2008). Millî Dinlerde Renk Fenomeni, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1), 1-41.

Özet- Bilindiği üzere dinler çok değişik semboller kullanmakta ve bunların arasında renk sembolizmi de bulunmaktadır. Kültürel bir fenomen olarak renk dinlerde önemli bir yere sahiptir. Aslında insanın olduğu yerde sürekli olarak renk algısı da olagelmıştır ve dolayısıyla renk algılarıyla dinler arasında yakın bir ilişki vardır. Fakat rengin tarihteki ve çağdaş sosyal bilimlerdeki rolüne disiplinler arası yaklaşımla bakmak zorunlu görünmektedir. Bunun için biz bu çalışmamızda millî dinlerdeki renk algısına dinler tarihi perspektifinden yaklaşmaya çalıştık. Bu çerçevede, başta Türk kültürü olmak üzere, Hint, Çin, Japon ve İran dinlerindeki renk fenomenini araştırdık.

Anahtar sözcükler- Renk, renk algısı, millî dinler, Türk kültürü, litürjik giysiler.

Giriş

Renk olgusu felsefeciler, tarihçiler, antropologlar, dilciler ve psikologlar tarafından değişik boyutlarıyla tartışılmakta, renk algılarının evrensel mi yoksa göreceli mi olduğu üzerinde araştırmalar yapılmaktadır. Renkler, kültürel birer fenomen olduklarından dolayı, son zamanlarda bilim dünyasında değişik yönleriyle incelenmeye başlanmıştır. Hatta, özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren yapılan araştırmalarda “renk antropolojisi” kavramının kullanıldığı görülmektedir.¹

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Bkz. *Anthropology of Color: Interdisciplinary Multilevel Modeling*, (Ed. by) Robert E. MacLaury-Galina V. Paramei-Don Dedrick, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2007.

Renklerin, teknolojik yönden gelişmiş seküler toplumlarda, dinsel olmaktan daha çok ekonomik, askerî, kamufraj, savaş ve olağanüstü durumlarda alarm, trafik işaretleri vb. gibi günlük pratik amaçlar için kullanıldığına tanık oluyoruz.² Geçmişte renkler çoğunlukla dinî-kültürel dilin bir parçası iken, onların günümüz akademik dünyasında daha farklı sembolik anlamlar içerdiği bilinmektedir. Bu anlamda modern seküler yaşam tarzının, geleneğin etkisinden tamamen kopuk olduğunu düşünmek sosyal gerçeklerle örtüşmemektedir. Örneğin Amerika'da kırmızı renkli cübbe, üst sınıf dindar Hıristiyanlarca İsa'nın kendini feda etmesinin, yani kanını dökmesinin sembolü olmasından dolayı tercih edilmekte ve bunun doğal sonucu olarak ilahiyat diploması alanlarca kırmızı renkli kostüm giyilmektedir. Mavi renk, hakikat ve bilgeliğin sembolü olarak felsefe diploması; beyaz renk, saflığın simgesi olarak sanat ve edebiyat diploması; yeşil renk, yeniden doğuş ve yenilenmenin remzi olarak tıp diploması; mor renk, şeref ve asaletin göstergesi olarak hukuk diploması; sarı renk ise aydınlığın, ışığın alameti olarak fen bilimleri diploması alanlar tarafından giyilir.³ Buna benzer tarzda günümüz akademi dünyası başta olmak üzere, modern eğitim kurumlarının kendilerini ifade etmek için tercih ettikleri renkler vardır. Ayrıca dinsel içerikli olarak Satanizmde "Siyah Kurban", Hıristiyanlıkta "Siyah Hıristiyanlar", "Beyaz Kiliseler", "Siyah Kiliseler" ve Müslümanlıkta "Siyah Müslümanlar" vb. kavramların modern dünyada halen kullanıldığına tanık olunmaktadır. Örneğin, Lübnan'da Dürziler siyah cübbeleri ve beyaz başlıklarıyla hemen fark edilirken, mensuplarının güncel çevre sorunlarına olan yoğun ilgisinden dolayı Japon millî dini Şintoizm "Yeşil Din" adıyla öne çıkmaya başlamıştır.

Renk, görünen dünyaya özgü, dolayısıyla duyu organlarımızdan sadece gözü ilgilendiren ve ona hitap eden bir fenomendir. Nitekim bazı dillerde rengin doğrudan "deri", yani kabukla ilişkili olarak kavramsallaştırılması bunu doğrular niteliktedir. Buna göre bir şeyin "derisi nedir?" sorusu, "rengi nedir?" sorusuyla aynı anlama gelmektedir. Ne var ki dış görünüşle ilgili olan renk olgusu tarih boyunca bir ayrışma ve ayrımcılık konusu olmuş ve son

² Renkler bazen gerçek anlamlarında bazen de mecazi ve sembolik anlamlarda kullanılırlar. Kızıl sermaye, yeşil sermaye, kırmızı kuvvetler, mavi kuvvetler, beyaz yakalılar, mavi yakalılar; psikolojik savaş türlerinden olarak beyaz propaganda, gri propaganda, kara propaganda vb.

³ *Colour: How to Use Colour in Art and Design*, (Ed. by) Anderson Feisner, Laurence King Publishing, London 2006, 127.

zamanlara kadar Amerika'da, "If you're white, you're right, but if you're black, get back"* şeklinde şarkılar söylenmekteydi. Renk sadece insanoğlu için değil, denizdeki canlılar, mercanlar, yeryüzündeki bitkiler, hayvanlar ve böcekler için de hayatî öneme sahiptir. Bütün bu canlıların yaşamlarının idamesi, avlanmaları, düşmanlarından korunmaları, beslenmeleri ve üremeleri açısından renkler vazgeçilemez işlevler icra etmektedir.

Şu halde, renk doğrudan "asıl" veya "hakikat"le ilgili bir duruma işaret etmez. Lakin farklı kültür ve inançlara mensup insanların renge yükledikleri anlam, rengi bu dışsal özelliğinden öte özle ilişkilendirmekte, hakikatin bir ifadesi konumuna yükseltmektedir. Renk, kişilerin ve toplumların anlayışlarına, psikolojilerine, inanış biçimlerine, sosyal statülerine bağlı olarak farklılık arz etmektedir. İnsana rengini veren, onu renkten renge sokan kan iken, tabiata rengini veren varlık ise güneştir. Güneş bir anlamda tabiatın kanı konumundadır. İşte, insan ve hayvanlar kanla, doğa ise güneş sayesinde renge bürünmektedir diyebiliriz.

Dinler de, inancın tezahür eden farklı renkleri; duyguların, deneyimlerin, anlayışların dışavurumu, kısacası kutsalın yansımalarıdır. İnançların, dillerin, dinlerin ve renklerin farklılığı Tanrı'nın varlığının, merhametinin ve sevgisinin bir gereği olarak anlaşılabilir. Evren rengârenktir ve evrenin, her şeyin hakiki nuru, güneşi, aydınlatanı elbette inananlar için Tanrı veya tanrılarıdır. Biz de bu çalışmamızda dinler tarihi açısından önemli bir yere sahip olan millî dinlerin renk fenomeni ile ilişkisi üzerinde durmak istiyoruz. Bu amaçla, dinlerin renk olgusuna dinsel ve sosyo-kültürel uygulamalarında nasıl bir anlam yüklediklerini çeşitli örneklerle göstermeyi düşünüyoruz. Bu düşüncemizi gerçekleştirirken, millî dinlerin bir dökümünü yapmaktan öte, kimi dinlerin renk algılarına örnekleme metoduyla dikkat çekmeyi hedefliyoruz.

Dinsel semboller, inananların kendi inançlarını daha derinden anlamalarının yollarını açarken, duygu dünyalarını da etkilemekte, dinin bireysel ve toplumsal boyutlarını birleştirmede bir köprü görevi görmektedir. Bu anlamda hayatımızın her anını sembollerle bir arada geçiriyoruz, denebilir. "İşaretler"den farklı olarak pek çok anlam içeren semboller, değişik

* Bu cümle, "Beyazsan haklısın, siyahsan geride dur" anlamına gelmektedir.

zaman ve mekanlarda bir öncesine benzemeyen yorumlara tabi tutulabilmektedir. Semboller dinsel anlamda kutsaldılar ve herhangi bir saldırıya uğramaları durumunda bu saldırı inananların tepkisine neden olabilmektedir. Kur'an, haç, kutsal inek vb. semboller bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu arada eski kabile dinlerinden gelişmiş dinlere kadar pek çok inanç sisteminde kan ve kanın rengi olan kırmızı önemli semboller olarak göze çarpmaktadır. Çünkü bireysel ve sosyal bilinç tarafından "kan" ve "kırmızı renk" hayat ve ölümlü doğrudan ilişkili olarak algılanmakta, dahası sosyal gerçeklik alanına aktarılarak bu algının zaman üstü bir yapı ve muhteva kazandığı görülmektedir.⁴

Bu çerçevede dil, renk ve rengi algılama süreci üzerinde kısaca durmamız konumuz açısından yararlı olacaktır. Bir dilde herhangi bir renkle ilgili kelime bulunmadığı zaman, renk de buna bağlı olarak kullanımda olmamakta, yani sarı renkli doğal veya yapay bir nesneye sahip olmayan bir kültür sarı rengi hiçbir şekilde bilmemektedir. Bazı dillerde ise, birbirine yakın olan yeşil ve maviyi, kırmızı ile pembeyi veya sarı ile turuncuyu ifade etmek üzere sadece bir tek sözcük bulunmaktadır. Örneğin, Papua Yeni Gine'de yalnızca beş temel renk ayrımına rastlanırken, kimi dillerde birbirine akraba renklerin birbirinden tamamen farklı algılandığı görülmektedir. Türkçede mavi ile lacivert renk çok ayrı kategoride iken İngilizcede bu iki renk aynı grupta algılanır. Öyleyse dilin zenginliğine bağlı olarak renk spektrumu da artmakta ve bunun doğal bir sonucu olarak dil ile düşünce arasındaki ilişki gündeme gelmektedir. Yapılan araştırmalar dilin renkleri algılama ve düşünce üzerinde doğrudan bir etkisini göstermektedir. Dolayısıyla dildeki renk terimleri zamanla gelişmekte ve belli ölçüde evrime uğramaktadır. Ne var ki dört aylık bebekler üzerinde yapılan araştırmalarda onların dile bağlı olmadan, dil becerileri bulunmadığı halde bazı renkleri algıladıkları ortaya konmuştur.⁵ Ancak bu gibi tartışmalar konumuzu doğrudan ilgilendirmediği için ayrıntılara girmeyi gerekli görmüyoruz.

⁴ Douglas Davies, "Myths and Symbols", *The World's Religions*, Lion Publishing, Oxford 1994, 35-36.

⁵ Dil, kültür, düşünce, psikoloji ve renk algılamaları arasındaki ilişkilerle ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Emre Özgen, "Language, Learning and Color Perception", *Current Direction in Psychological Science*, Vol: 12, Num: 3, 2004, 95-96; Emre Özgen, "Acquisition of Categorical Color Perception:

1. Türk Dinî Kültüründe Renk Fenomeni

Türk tarihinde ve dinî kültüründe renklerin sembolik anlamları ilk olarak batılı Türkologların dikkatini çekmiş ve çalışmalarında bu hususa işaret etmişlerdir. Özellikle Macar bilgini A. Alföldi, Alman Türkoloğu Annemarie Von Gabain ve yine Alman Türkoloğu Ilse Laude-Cirtautas bu konuda öne çıkan isimlerdir. Reşat Genç'e göre, yön ve renk ilişkisiyle ilgili araştırmalarda bulunan ilk Türk ise, Ziya Gökalp'tir.⁶ Daha sonra Abdülkadir İnan⁷ ve bilhassa Bahaeddin Ögel⁸ Türklerdeki renk algısıyla ilgili özgün ve geniş çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Türk renk kültürü çok zengin bir yapıya sahiptir. Geçmişten günümüze kadar Türklerde renklerin hayatın ayrılmaz bir parçası olarak algılanmıştır. Dede Korkut'ta bunun en güzel örneklerini görmek mümkündür. Buna göre düz renkler insanın yapısında, başka şeylerle karışmadan arı/saf biçimde bulunan kimi öğeleri ifade eder. Diğer bir deyişle, onlar bir insanın düşünceleri ya da duyguları nedeniyle amaç ya da ideal olarak benimsediği şeyleri dile getirirler. Düz renklerin tersine karışık renkler, insanın doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşime girme ihtiyacı yüzünden, onun yapısında bir ölçüye kadar aralıklarını yitirmiş, törpülenmiş bulunan kimi unsurları gösterir.⁹ Hunlarla ilgili kaynaklardan, Türklerin güneyi beyaz, kuzeyi de kara olarak gördüklerini, bundan dolayı güneydeki denize ak, kuzeydekine de kara dediklerini anlıyoruz.¹⁰ Türkler tarihlerinin ilk dönemlerinden itibaren beş rengi çok

A Perceptual Learning Approach to the Linguistic Relativity Hypothesis", *Journal of Experimental Psychology: General*, Vol: 131, No. 4, 2002, 478-480;

http://www2.bc.edu/~barretli/pubs/2006/Lindquist_et_al_2006.pdf;

<http://www.essex.ac.uk/psychology/psy/people/roberson/ProgressInColour.pdf>.

⁶ Bkz. Reşat Genç, *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, 3, 6.

⁷ Bkz. Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, TTKY., Ankara 1987.

⁸ Bkz. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, 377- 491; Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTKY., Ankara 1998, 18, 68, 87, 93, 208, 361; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 2, TTKY., Ankara 1971, 42-44, 132, 306, 301, 310, 314, 363, 522-524, 550, 555.

⁹ Seyfi Karabaş, *Dede Korkut'ta Renkler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, 30.

¹⁰ Bkz. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, 378.

önemli görmüşler, yönleri bu renklerle ifade etmişler ve merkez; sarı, doğu; yeşil, batı; ak, güney; kızıl (kırmızı, al), kuzey; kara renklerle gösterilmiştir.

Yılda bir defa verdiği anlaşılan şölenlerden birinde Bayındır Han, oğulları olan beylerin ak çadıra, kızları olanların kızıl çadıra, ne kız ne de oğla sahip olanların kara çadıra konmalarını buyurur. Kara çadıra konan Dirse Han bu küçük düşürülmeyi hazmedemeyip, suçun kimde olduğunu karısına sorup anlamak için evine döner.¹¹ Ayrıca Dede Korkut'taki ifadelerden, Türklerin ak rengi iyi, kara rengi kötü gördükleri anlaşılmaktadır. Nitekim Kutadgu Bilig'de geçen bir dize bu tespiti güçlendirmektedir: "Ey ak-pâk insan, sen karaya yaklaşma; dikkat et, beyaza siyah çabuk bulaşır." Dede Korkut'ta "al" ile "kızıl", kadınlar için olumlu anlam içerirken, "kara" erkeklerin adlarına eklenen bir sıfat ve savaşıklık yeteneğinin bir belirtisi olarak zaman zaman olumlu anlamda kullanılmıştır.¹² "Kızıl renk" algısıyla ilgili olarak Bahaeddin Ögel Türkçedeki kız sözü ile kızıl sözü arasında bir bağ olabileceğini söylemektedir.¹³ Ancak "kız" kelimesi ile "kızılık" arasında kesin bir etimolojik ilişkinin varlığını söylemek mümkün görünmemektedir. Türkçede aynı kökten gelen kızan, kızmak, kızartmak, kızarmak vb. sözcükler düşünüldüğünde "kız" ile "kızılık" ilişkisi ihtimali zayıflamaktadır. Ayrıca burada "kızan" kelimesinin "erkek çocuk" anlamına geldiğinin de hatırlanması gerekir.

Türklerde ak/beyaz renk, en önemli renk olarak görülür; iyilik Tanrısı Ülgen'in simgesi kabul edilir ve ululuk, temizlik, yaşlılık, tecrübe, adalet, güçlülük gibi anlamlara gelirdi. Devlet adamları, Alp Aslan ve Fatih Sultan Mehmet'te olduğu gibi savaşlarda beyaz renkli elbise giyerlerdi. İkinci önemli renk ise al/kırmızıdır. Bununla ilgili birçok tarihi örneklerle rastlamak çok kolaydır. Al; albastı, al ruhu, alaslama kavramlarından anlaşılacağı üzere alevle, ateşle ve nihayetinde ateş kültüyle ilgilidir.¹⁴ Türklerde ilk iki sırayı alan bu renkler zaman içerisinde millî renk haline gelmiştir. Bu arada hatırlatmamız gerekir ki, Eliade'ın da vurguladığı üzere Tengri sözcüğüne ulu gök tanrı olarak MÖ. 2. yüzyılda Hiung-nu'larda

¹¹ Karabaş, *Dede Korkut'ta Renkler*, 39.

¹² Karabaş, *Dede Korkut'ta Renkler*, 35, 66.

¹³ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, 419.

¹⁴ Genç, *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler*, 10-17.

rastlanır. Metinler onu “ulu” (üze), “ak ve göksel” (mavi), ezeli ve ebedi (mengü) olarak tanıtır. Yani Kök Tengri, Mavi Gök anlamına gelmektedir.¹⁵ Lebed Tatarlarının bir mitine göre beyaz bir kuğu Tanrı'nın isteğiyle okyanusa dalar ve ona gagasında bir parça toprak getirir. Altay Tatarlarının mitine göre ise, başlangıçta sulardan başka bir şey yokken, Tanrı ve insan kara kaz suretinde birlikte yüzüyorlardı.¹⁶

Yabancı gözlemcilerin yorumlarına göre diğer bazı kültürlerde görüldüğü üzere Türk halk kültür ve geleneğinde kırmızı ve beyaz renkler öne çıkmaktadır. Bu iki renk, biri sünnet diğeri evlilik olmak üzere cinsel üremeyle ilgili görülür. Dügünlerde kırmızı-beyaz bayrak ve renkler yeni bir hayatın başlangıcı olarak önemli sayılır. Gelinin eline kına yakılması doğurganlığa işaret etmekte, sütün rengi olan beyaz, erkeğin üreme gücüne göndermede bulunmaktadır.¹⁷

Türklerde kırmızı renk ile al renk arasında fark gözetilir, gerdek elbisesi kırmızı, fakat gelinin duvağı al olurdu ki, al renk kırmızının açık tonu idi.¹⁸ Öte yandan Schimmel, yukarıda temas ettiğimiz gibi, sarı rengin Türk toplulukları arasında kraliyet rengi olduğunu söyler.¹⁹ Bununla birlikte Ögel, sarı rengin Türk inanışları ve duygularında iyi bir yer tutmadığını, onun “sarılık” sözünde olduğu gibi hastalığın, kötülüğün ve felaketin sembolü olduğunu vurguladıktan sonra, sarının Çin imparatorluk rengi olduğunu, Çin imparatorlarının sarı renkli elbiseler giydiklerini, imparatorluğun birçok arma ile amblemlerinin, hatta ünlü Çin ejderhasının sarı renkli olduğunu ifade etmektedir.²⁰ Ne var ki, sarı, kırmızı ve yeşil renk üçlüsünün daha sonraki dönemlerde ve özellikle Selçuklulardan itibaren Türklerde hükümlerlik sembolü olarak sancaklarda kullanıldığına dair bilgi ve belgelere rastlanmaktadır.²¹

¹⁵ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (çev.) Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, C. 3, 13.

¹⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 3, 17-18.

¹⁷ Gary Gregg-David Matsumoto, *The Middle East: A Cultural Psychology*, Oxford University Press, London 2005, 263.

¹⁸ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, 407, 413.

¹⁹ Annemarie Schimmel, *The Mystery of Numbers*, Oxford University Press, London 1994, 171.

²⁰ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, 479 vd.

²¹ Genç, *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler*, 51 vd.

Yakutlar karaçam ağacını kutsal sayarlar ve çocuğu olmayan Yakut kadını “yuvalı” karaçam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua eder.²² Urenha’ların inançlarına göre kamların kudreti ilahidir, göklerden verilmiştir. Bu kudret şamanın başı üzerine bulut olarak gelir; ebekuşağı şekline girerek başını, vücudunu doldurur. Bunun içindir ki her şamanın davulunda “ebekuşağı”nın resmi bulunur.²³ Ebekuşağı veya gökkuşağı Anadolu halk inanışlarında “Yeşil Ka’be”, Ayeşil Çökmesi”, Yeşillik Çökmesi”, “Kırmızı Yeşil”, “Nur Düştü” gibi renk alegorileriyle tanımlanmaktadır.²⁴

Şaman cübbesi büyük ölçüde beyaz koyun derisinden ibaret bir ceket iken külahı ise, tepe kısmı beyaz koyun derisinden olan kırmızı renkli kumaştandır. Şamanizm’de halk tarafından seilmeyen ve karanlığı temsil eden “kara şamanlar” ve halk tarafından sevilen, saygı duyulan, aydınlığı temsil eden “ak şamanlar” görülür.²⁵ Altaylardaki Koybal oymağında şamanların iduk kurbanı olarak takdim ettikleri hayvanların da belirli renkleri vardır. Örneğin koyun iduk sarı, inek iduk al ve kara renkte olur. Bunun dışında al, boz, doru, sarı ve gök (kır) renkli iduklar da olur.²⁶ Altay Şamanlığında kamlar ak ve kara şeklinde ikiye ayrılmaktadır.²⁷ Asya ve Sibiryadaki bazı topluluklar, ayinlerde yeraltına yolculuk yapan şamanın siyah renkli olduğuna inanmaktadırlar.

Yas elbisesi rengi Türklerde yaygın olarak siyahtır ve Osmanlı sultanlarının ölümünde “kara”nın yas rengi olarak kullanıldığı görülmektedir.²⁸ Ancak bazı yas tutmalarda beyaz renkli elbise giyildiği de kaydedilmektedir. Buna göre eski Türk büyüklerinin beyaz renkli elbise giyme geleneği ile şehadete hazırlanma ve beyaz yas elbisesi giyme geleneklerinin varlığı da unutulmamalıdır.²⁹ Azeri Türklerinde mezarın yanından geçenleri “kara”nın basa-

²² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTKY., Ankara 1986, 64.

²³ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 79.

²⁴ Ahmet Gökbel, *İnanış ve Âdetleriyle Yahyalı’da Varsak Türkmenleri*, Yahyalı 1997, 129.

²⁵ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 92-93, 83-84.

²⁶ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 108.

²⁷ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007, 126.

²⁸ Karabaş, *Dede Korkut’ta Renkler*, 35, 66.

²⁹ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, 383.

cağı inancı vardır. Bugün Türkiye'de olduğu gibi Karakoyunlu ve Akkoyunlularda, Selçuklu ve Osmanlılarda yas giysisi kara renkte idi. Gagauzlarda yaşlılar yas alameti olarak kırk gün kara gömlek giyerler. Muş'ta böyle insanlara "karalı" sıfatı verilir, doğuda yas bayramına "kara bayram" denir. Azeri Türklerinde cephede bir ferdini kaybeden aile evin çatısına "kara yas bayrağı" asar.³⁰

Kırgız-Kazaklarda yaşlı çadıra kara bayrak asılmakta; ölen şehit ise yas alameti beyaz bayrağa dönüşmektedir. Kadınların yas alameti olarak kara veya mavi renk elbise giymeleri ölenin yakınlık derecesiyle ilgilidir. Buna göre kadınlar, kocaları ölünce siyah, akrabaları ölünce mavi renk elbise giyerler. Böylece yas tutan kadınlar bir yıl boyunca kara veya mavi renk elbise giymeye devam ederler.³¹

Hristiyan Gagauz Türklerinde ölen kimsenin başı beyaz bir kumaşla sarılır, temiz elbise, çorap ve ayakkabılar giydirilir, bunların üzerine de siyah renk haçlar çizilmiş kefen örtülür. Ölünün ardından yas tutmak için kadınlar tamamen siyah renk elbise, erkekler ise siyah gömlek giyerler.³² Yine Gagauzların bir kısmı perilerin beyaz, diğer bir kısmı da çeşitli renklerde elbise giydiklerine inanırlar. Lohusa kadınlara zarar verdiği inanan albastıdan korumak için erkek çocuklar mavi, kız çocuklar ise kırmızı renkli kundağa sarılır.³³

Oğuz boylarından olan Padarlarda yas evinde kara; ölen kimse genç ise kırmızı renkli elbise giyilir.³⁴ Anadolu'nun değişik yörelerinde cenaze erkek ise onun tabutunun üzerine beyaz, kadın ise kırmızı renkli bir bez, genç bir kız ise kırmızı bir eşarp örtülür ve bu şekilde ölünün cinsiyeti tayin edilmiş olur.³⁵

³⁰ Yaşar Kalafat, *Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dinî İzleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, 54.

³¹ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, TDVY., Ankara 2005, 236-237.

³² Harun Güngör-Mustafa Arğunşah, *Gagauzlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, 111, 113.

³³ Güngör-Arğunşah, *Gagauzlar*, 127, 131.

³⁴ Yaşar Kalafat, "Padar/Patar Türklerinde Halk İnançları", *Türk Yurdu*, C. 28, Sa: 247, Mart 2008, 57.

³⁵ Gökbel, *İnanış ve Âdetleriyle Yahyalı'da Varsak Türkmenleri*, 122.

Ziya Gökalp' e göre Şamanlara özgü büyüsel ayinler iki türüdür. Biri, Ak Şaman vasıtasıyla yapılan yaz ayinleri, diğeri ise Kara Şaman aracılığıyla icra edilen kış ayinleridir. İsimlerinden de anlaşılacağı üzere birincisi beyaz, ikincisi siyah renkli elbise giyerdi. Şaman ayinlerinden birincisi Huş ağacı ormancığında, yeniden kurulan bir yurt dâhilinde (çadırda) yapılır ve kadınlar bu ayine iştirak edemezdi. İkinci kısmı evde yapılır ve buna kadınlar katılabılırdi. Birincisi Bay Ülgen için olduğundan dolayı beyaz, yani açık renkli bir hayvan kurban edilirdi. İkincisi, bir ölüm olayında, ölünün kötüleşmiş ruhunu evden uzaklaştırmak için, Erlik Han adına yapılır ve siyah yahut koyu renkli bir hayvan kurban edilir; bu ayinlerin ilki Ak Şaman tarafından, ikincisi Kara Şaman tarafından icra edilirdi. Bu misallerden anlaşılıyor ki, sihir de, Ak ve Kara olmak üzere iki kısımdı.³⁶ Yine Gökalp'in tespitlerine göre Toyonlar evreni; yukarı gök, aşağı gök ve orta dünya şeklinde üç kısma ayırırlar ve aşağıdaki gökte Erlik Han adında, siyah bir tanrı bulunurdu.³⁷ Buryat şamanizminde, yeraltı dünyasının kralı olan Erlik Han, beyaz renkli olan batının dost ruhlarına karşı, doğunun acımasız siyah ruhlarına önderlik etmektedir.³⁸ Bazı kaynaklarda iyilik tanrısı Ülgen'in sarı renkle gösterildiğine ilişkin bilgilere rastlanmaktadır.³⁹ Bizim kanaatimize göre Çin'le daha yakın komşuluk münasebetlerinde bulunmuş olan Türk topluluklar ve özellikle Moğollar sarı rengi daha çok önemsemişlerdir.

Türk kültüründe renk sembolizmi "karakış" tabirinde olduğu gibi, bizzat rengin ötesinde, onun algılanmasıyla ilgili anlamlara da delalet edecek tarzda kullanılmaktadır. Kış mevsiminde tabiat baştanbaşa beyaz renge bürünürken, o aynı zamanda insanlara değişik sıkıntılar yaşattığından dolayı "kara" sıfatıyla da anılmaktadır.

Burada Türk olup olmadıkları ile ilgili tartışmalara girmeden ve dolayısıyla ayrı bir başlık altında incelemeden, Moğolların renk algısına da kısaca temas etmek istiyoruz.

³⁶ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, (Haz.) Kazım Yaşar Koprıman-Afşar İsmail Aka, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1976, 119-121.

³⁷ Ziya Gökalp, *Makaleler VIII*, (Haz.) Ferid Ragıp Tuncor, Ankara 1981, 278.

³⁸ Klaus Sagaster, "Erlik", *Encyclopedia of Religion*, Vol: 4, New York 2005, 2831

³⁹ Bkz. Nesrin Bayraktar, "Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 20, Sa:1, Kayseri 2006, 209.

Moğollarda Tanrı'nın "deus otious" halini alarak kutsallığın dağılıp yayılması ve çoğalması, orada 99 Tanrı anlayışının yer etmesine imkân vermiştir. Moğol telakkisi bunların bir bölümünü beyaz ve diğer bölümünü de siyah olarak nitelemekte; sayıları 54 olan beyaz tanrılar iyilik ve 44 olan siyah tanrılar da kötülük ilahları olmaktaydılar.⁴⁰ Moğollarda beyaz renk hoş karşılanır; hem yetki, hem de saygı göstergesi kabul edilirdi. Cengiz Han görevlendirdiği komutanlara "beyaz ata bin, beyaz elbise giy" şeklinde hitap ederdi. Moğollarda kabilenin en yaşlı azasına "beyaz/ak saçlı baba" diyerek saygıda bulunuldu.⁴¹

Moğollarda geleneksel toy ve festivallerde saray rengârenk süslenir, her mevsimin kendine özgü bir rengi olurdu. Bu toylar günlerce sürer ve her günün ayrı bir sembolik rengi, her rengin bir anlamı/değeri olur ve altın, yani sarı renk imparatorluk otoritesinin rengi sayılırdı. Cengiz Han'ın torunlarının "Altın/Sarı Nesil" olarak adlandırılması⁴² bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu arada diğer birçok kültürde olduğu gibi Moğollarda da renkler yönleri gösterirdi. Uygurlarda doğu, mavi/yeşil; batı, beyaz; güney, kırmızı; kuzey ise siyah renkle sembolize edilirdi. Aynı zamanda renk isimleri kişi, ırk ve yer isimleriyle yakından ilişkili idi. Son zamanlardaki görüşlere göre, Türklerdeki-Moğollardaki renk adlarının % 14'ü yer isimleriyle bağlantılıdır ve ayrıca renkler sosyal statüyü gösterme özelliğine de sahiptir. Örneğin "kara" normal halkı, yani yönetilenleri gösterirken, "beyaz" yönetici kesimi temsil ederdi.⁴³

Son olarak Osmanlı Türklerindeki renk olgusuna bir nebze temas ederek bu konuyu sonlandırmak istiyoruz. Osman Gazi'den beri Padişah'ın bayrağı "dirliğin" simgesi olan beyaz renkli bayraktı. Bunun yanında Osmanlı toplumunun çoğulculuğunu simgeleyen üç bayrak daha vardı. Bunlar alaca, kızıl ve sarı bayraklardı. Kanuni, bunlara yeşil ve siyah bayrakları da ekleyerek bayrakların sayısını altıya çıkarmıştır. Aynı dönemde İstanbul'da

⁴⁰ Günay-Güngör, *Türklerin Dinî Tarihi*, 68.

⁴¹ B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, (çev.) Abdülkadir İnan, TTKY., Ankara 1987, 79, 82.

⁴² Carter V. Findley, *The Turks in World History*, Oxford University Press, London 2005, 85.

⁴³ Thomas T. Allsen, *Commodity and Exchange in the Mongol Empire: A Cultural History of Islamic Textiles*, Cambridge University Press, England 1997, 57-58.

evler ve resmî binalar da sarı, kırmızı ve yeşil olarak ayrılmışlardı. Gayrimüslimlerin evleri ise koyu ve açık gri olarak boyanırdı.⁴⁴

2. Hint Dinlerinde Renk Fenomeni

2. a. Hinduizmde Renk Fenomeni

Hindu inanç sistemindeki her bir toplumsal kasta, renk anlamına gelen “varna” adı verilir. Bunlar; din adamları, savaşçılar, yerleşik halk ve kölelerdir.⁴⁵ Bunların arasında Brahminler, yani din adamları en üst kast olarak beyaz, diğerleri ise genellikle siyah olarak algılanırlar.⁴⁶ Ne var ki Kşatriyaların kırmızı, Vaisyaların sarı ve Sudraların siyah renkte olduğu da kaynaklarda zikredilmekte ve bu renkler deri rengi olmaktan ziyade, manevi bir renk sembolizmi olarak anlaşılmalıdır.⁴⁷ Ancak bazı araştırmaların sonuçlarına göre, renk hiyerarşisinin etnik bir farklılıktan türemiş olduğunu da gözden uzak tutmamak gerekir. Çünkü genellikle Hindistanı istila eden İndo-Avrupalı insanlar açık/beyaz tenli olarak görülmüştür.⁴⁸

Evlilik törenlerinde; “mavi, kızıl kahverengi ve kızıl karanlık bizden uzak olsun” şeklinde dualar okunur; böylece karanlıkların ve tehlikelerin yeni evli çiftten uzak tutulduğuna inanılır.⁴⁹ Pencap'ta mabetlerin her birinin bir renk sembolizmi vardır. Yeşil renk Müslümanları, sarı ve/ya mavi renk Sihleri, turuncu renk Hinduları, kırmızı renk Dalitlerce* kurulan

⁴⁴ Aytunç Altındal, *Laiklik*, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul 1994, 57-58.

⁴⁵ Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, (çev.) Mustafa Küpüşoğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2000, 113.

⁴⁶ Hajime Nakamura, *A Comparative History of Ideas*, Motilal Banarsidass Publ., New Delhi, India 1992, 274.

⁴⁷ Bkz. William A. Darity-Ashwini Deshpande, *Boundaries of Clan and Color: Transnational Comparisons of Inter-group Disparity*, Routledge Publ., London and New York 2003, 7; Pittu Laungani, “Caste”, *Encyclopedia of Death and Dying*, (Ed. by) Glennys Howarth-Oliver Leaman, Taylor and Francis, London and New York, 2001, 78.

⁴⁸ Ninian Smart, *The World's Religions*, Cambridge University Press, London 1998, 50.

⁴⁹ <http://www.bhporter.com/Temple/Garment/Sacred%20Vestments%20McConkie.pdf>

* Dalitler kast sisteminin en altında yer alan dokunulmazlar sınıfıdır.

tapınakları gösterir.⁵⁰ Günümüzde de çok yaygın olduğu üzere Hindistan'da özellikle kadınlar başta olmak üzere hemen herkesin alına "tilaka" denilen kırmızı bir nokta koyma geleneği vardır. Aslında bu renk sarı, kahverengi, siyah ve beyaz renklerden de olabilmekle birlikte, kırmızı rengin kurban ayinlerinden kalma bir önceliği ve özelliği vardır. Buna göre kurban ayinlerinden sonra kana batırılan parmak, tanrıçaların alına bir işaret olarak konulur.⁵¹ Tilaka, öncelikle kişinin Hinduizme mensup olduğunun göstergesidir, ancak farklı mekan ve konumlarda farklı anlamlara geldiği de gözlenmektedir. Tilakanın rengi, yuvarlak, dikey veya yatay olması kişinin bireysel ve sosyal statüsüne, mezhebine göndermede bulunmaktadır.

Şurası bir gerçektir ki, Hindistan'da günlük toplumsal yaşamda dinsel giysi ile normal giysiyi birbirinden ayırmak çok zordur ve bunlar sadece kostümleriyle ayırt edilebilirler. Örneğin bir Parsi kadın "sari" denen atkıyı soluna değil sağ omzuna atar. Hinduizmde "swami" tarikatına mensup olanlar geleneksel olarak sarı renkli cübbe giyerler. Hindistan'da sarı renk evliliğin rengidir ve bu yüzden gelinler hem mutluluğun, hem de birleşmenin sembolü olarak avuçlarına sarı boya sürerler.⁵²

Hindistan'da renklerin sembolik anlamlarına göre beyaz renk, dinginlik, parlaklık ve bilgi; kırmızı renk, canlılık, aşk, enerji ve hayat kaynağıdır. Gelinler doğumla yeni bir hayata girişi sembolize etmek için kırmızı renk elbiseler giyerler. Siyah renk, duygusallık ve dikkatsizlik anlamına gelirken, mavi renk, evrenselliği, göğün ve okyanusların genişliğini temsil eder. Safran/turuncu renk sükûnet ve dünyadan el etek çekmenin göstergesi olarak keşişlerin cübbesidir.⁵³

⁵⁰ Jamal Malik-John R. Hinnells, *Sufism in the West*, Routledge Publ., London and New York 2006, 185.

⁵¹ Peter J. Claus-Sarah Diamond-Margaret Ann Mills, *South Asian Folklore*, Taylor and Francis, London 2003, 99.

⁵² Ellen Conroy, *Symbolism of Color*, Kessinger Publ., Boston 1998, 16.

⁵³ *Colour: How to Use Colour in Art and Design*, 125.

Hindistan'da sayısız tanrının varlığından bahsedilmekte hatta geleneksel olarak bu rakam üç yüz otuz milyon civarında tahmin edilmektedir.⁵⁴ Yüce varlığın pek çok görüntüsünün günlük kültürel, sosyal ve dinsel hayata yansımaları gözlenmektedir. Dolayısıyla Hindu tanrılarının renk fenomeni açısından tek bir tezahürünün olduğunu tespit etmek veya onları tek bir biçimsel kalıba sokmak oldukça zordur.

Bütün bunlara rağmen, daha önce belirttiğimiz üzere, normal renklerle dinsel renkleri birbirinden ayırmak mümkün değildir. Fakat yine de renklerin dinsel anlamları çok ağır basmaktadır. Halk katmanlarında tapınılan belli başlı tanrıların farklı renklerle tasvir edilmesi önemli bir gelenektir. Bunların başında dört başlı, kızıl derili, beyaz giysili, bir kaza binen erkek şeklinde temsil edilen Brahma'yı zikretmeliyiz.⁵⁵ Vişnu'nun birçok farklı rengi görülür. O, beyaz lotüslerden oluşan bir taht üzerinde oturur ve bazen lacivert renkli olarak tasarlanır, elbisesi sarıdır ve kartal Caruda'ya binmiş şekilde gösterilir.⁵⁶ Vişnu'nun sekizinci avatari olan Krişna mavi⁵⁷ ve sarı/turuncu renkli elbiseler giymiş şekilde tasvir edilir. Çünkü mavi renk sonsuzluğun, göğün ve okyanusun rengidir. Sarı renk yeryüzünü/toprağı sembolize ederken⁵⁸ Vişnu'nun diğer bir avatari olan Kalki "beyaz at" anlamına gelir; o dünyanın yeniden imarı ve ıslahı için elinde çekilmiş kılıcı ile beyaz renkli bir atın üzerine binmiş olarak gökte görülecektir. Sevgi ve güzellik tanrıçası Vişnu'nun karısı Lakşimi, parlak altın renginde, bir lotusun üzerinde oturan bir kadın biçiminde temsil edilir.⁵⁹ Tanrı Vişnu'nun arkadaşı olan ve daha sonra Şiva halini alan tanrı Rudra, "kırmızı olan" anlamına gelmekte, kontrol edilemez bir ateş biçiminde dağlarda ve ormanlarda yaşamaktadır.⁶⁰ Tanrılar arasında hiçbir dostu olmayan Rudra'nın saçları örgülü, ten rengi koyu kahverengi, karnı siyah,

⁵⁴ Smart, *The World's Religions*, 48.

⁵⁵ G. T. Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (çev.) Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2005, 278.

⁵⁶ Cemil Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, 128.

⁵⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, Isparta 2002, 63.

⁵⁸ *Colour: How to Use Colour in Art and Design*, 125.

⁵⁹ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 281-282.

⁶⁰ Smart, *The World's Religions*, 56.

sırtı ise kırmızıdır.⁶¹ Şiva'nın karısı Himalaya'nın kızı Parvatî'nin bin bir adından birisi de Kali'dir ki "siyah olan" anlamına gelmekte ve müritleri ona "siyah ana" demektedirler.⁶² Bu arada Hinduizmde görülen "linga" kültüründe tapınma aracı genellikle doğal ya da işlenmiş siyah renkli taştan küçük bir sütun olan "yonı"dir.⁶³ Doğrudan Şiva'yı temsil eden bu tapınma kültüründe Brahmanlar beyaz, Kşatriyalar kırmızı, Vaisyalar sarı ve Sudralar siyah renkli temiz çamur veya kil ile lingayı boyarlar.⁶⁴

Hindu tanrılarından Krişna'nın "siyah olan" anlamına geldiği ifade edilmektedir. Eski Mısır ve Yunan dininde de başta Osiris olmak üzere bazı tanrılar siyahtır.⁶⁵ Mamafih Krişna siyah ve beyaz renk ayrımı gözetmeksizin, ortak insanlık için saygıyı vazeder; çünkü Krişna Arjuna'nın, yani "beyaz"ın öğretmenidir.⁶⁶ Hinduizme göre tanrıça Kali "siyah kadın" demektir ve ona söylenen bir ilahideki şu cümleler dikkat çekmektedir: "Benim tanrısal annem Kali siyah mıdır? O uzakta olduğu için siyah görünüyor. Fakat yakından bakılınca hiç de öyle değildir. Gökyüzü de uzaktan bakılınca mavi görünüyor ama yakından baktığında onun renginin olmadığını görürsün. Okyanus da uzaktan mavi görünür. Yakınlaşıp ondan bir avuç aldığı anda onun da rensiz olduğunu görürsün."⁶⁷

Bazı kültürlerin renk algılarında siyah, mavi, kahverengi ve bunlara yakın tonların birbiriyle aynı görüldüklerini hatırlatmamız yerinde olur. Nitekim bunun tam tersine beyaz, sarı, kurşunî renk ve tonları da aynı kategoride değerlendirilmektedir. Hinduizmde, inanışların bizzat tanrılara izafe ettikleri renklerle, gelenekte onlara giydirilen elbiselerin renkleri

⁶¹ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (çev.) Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, C. 1, 258.

⁶² Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, 132-133.

⁶³ Louis Renou, *Hinduizm*, (çev.) Maide Selen, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, 66. (Linga veya lingam, erkek üreme organına benzeyen ve tanrı Şiva'ya tapınmanın sembolü olarak görülen bir tapınma objesidir.)

⁶⁴ R. N. Dandekar, "Gleanings from the Sivapurana", *Encyclopaedia of Hinduism*, Vol: 40, (Ed. by) Nagendra Kr. Singh, Anmol Publications Pvt. Ltd., New Delhi 1997, 1011.

⁶⁵ John M. Robertson, *Christianity and Mythology*, Kessinger Publ., Boston 2004, 146-147.

⁶⁶ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 272.

⁶⁷ Heinrich Robert Zimmer, *Philosophies of India*, (Ed. by) Joseph Campbell, Princeton University Press, New Jersey 1969, 566.

birbirinden farklı olabilmektedir. Bu durum tabiatıyla zaman zaman bazı karışıklıklara ve zorluklara yol açabilmektedir. Her halükarda Hind'in düşünce örgüsünde koyu renkler ağır basar. Bir yanda taş devrini yaşayan siyah derililer kaba bir putperestlik; ötede beyaz ırkın en saf örnekleri görülür.⁶⁸

Vedalar'da duranı, yürüyeni, gizlice hareket edeni, gizli yerlere saklanan her şeyi bilen, iki kişi aralarında gizlice konuşsalar, üçüncüsü olarak yanlarında bulunan ve her şeyden haberdar olan gök veya ay tanrısı Varuna,⁶⁹ bir deniz canavarına binmiş, beyaz renkli bir erkek şeklinde resmedilir.⁷⁰ Yine Vedalar dininin en büyük tanrılarında biri olan Agni'nin biri beyaz diğeri siyah olmak üzere iki kızı vardır.⁷¹

Hinduizmde kırmızı rengin çok yaygın bir renk olduğunu değişik vesilelerle vurgulamıştık. Evlilik, doğum, dinî festivaller gibi sevinç günlerinde kullanıldığı gibi törenlerde ve önemli olaylarda alna kırmızı nokta (tilaka) konur. Bu kırmızı renkli nokta hemen hemen bütün Hindular tarafından aydınlanmanın bir işareti olan "üçüncü göz" olarak algılanır. Öte yandan evlilik işareti olarak kadınlar saçlarını kırmızı renkli boyayla süslerler ve sari adı verilen kırmızı renkli gelinlik veya elbise giyerler. Ayrıca kırmızı renk sakhti (evrensel dışı enerji) cesaretin de simgesidir. Dinsel ayinlerde hayırhah, cesaretli, koruyucu ve kötülüğü yok etme gücüne sahip tanrı heykellerine kırmızı renkli giysiler giydirilir, dua esnasında tanrı heykellerinin erkeklik (phallic) organlarına kırmızı pudralar serpilir ve kadın öldüğünde törende bedeni kırmızı renkli elbiseye sarılır.⁷² Hinduizmdeki Racalar genellikle toplumun alt katmanlarından sayılırken, Raca sözcüğünün kırmızı ve kirlilik anlamına geldiği ifade edilmekte ve bu kavramın aslında kadınların "ay hali/menstruasyon" ile ilgili bir duruma işaret ettiği kaydedilmektedir.⁷³

⁶⁸ Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, 90.

⁶⁹ Mircea Eliade, *Essential Sacred Writings from Around the World*, Harper San Francisco, New York 1967, 32.

⁷⁰ Gail H. Coffer, *Melville's Allusions to Religion: A Comprehensive Index and Glossary*, Greenwood Publishing Group, USA, Westport 2004, 255.

⁷¹ Meriç, *Bir Dünyanın Eşiğinde*, 101.

⁷² <http://answeryahoo.com/question/index?qid=20071110045031AADyLYf>

⁷³ Zimmer, *Philosophies of India*, 296.

Safran renk, ateşi ve ateşle temizlenmeyi gösterir ve saflığı simgeler, kötülüklerden sakınmaya işaret eder ve dünyayı önemsemeyen asketik Hindu ve kutsal din adamlarını gösterir ve ayrıca savaşçı kast olan Rajputlar'ın da rengidir.

Sarı renk, bilgi ve öğrenmenin rengi sayılır; mutluluğu, barışı, meditasyonu, güçlü/yeterli olmayı ve zihinsel gelişmişliği gösterir. Tanrı Krişna ve Ganesha da Hint sanatında sarı biçimde resmedilir.⁷⁴ Vişnu zaman zaman sarı elbiseli olmasına karşın kelime anlamı itibariyle kırmızı demektir. Bu arada, Hint bilgilerinden sayılan Kapila da kırmızı ile eş anlamlı görülmektedir.⁷⁵

Bir Sanskritçe ilahide İndra'ya yakarılırken "... kutsal beyaz elbiseler giyinmiş, işte bizim duamız, eski babalarımızın duası"⁷⁶ şeklindeki ifadeler yer verilmektedir. Beyaz temizliğin, barışın ve bilginin rengidir ve bilgi tanrıçası Saraswati beyaz bir lotusa oturmuş tarzda ve sürekli beyaz renkli elbiseyle tasvir edilir.⁷⁷ Diğer önemli tanrıların da giysilerinde mutlaka beyaz renkli desenlere yer verilir ve bir Hindu kadın matem esnasında beyaz giyinmelidir. Kast sisteminin en üstünde yer alan din adamları (Brahminler) Şiva'nın müntesibi olduklarını göstermek amacıyla alınlarını, göğüslerini ve kollarını üç yatay beyaz renkle boyarlar.⁷⁸

Yaratıcı gökyüzü, denizler, okyanuslar, ırmaklar ve göller gibi en büyük şeyleri mavi olarak yaratmıştır. Cesaret, kahramanlık, erkeklik, belirleyicilik ve zor durumları aşma yeteneğine sahip olan tanrılar mavi renkte resmedilirler. Tanrı Rama ve Krişna da kendilerini, insanları korumaya ve kötülüğü yok etmeye adadıkları için mavi renkle temsil edilirler.

Öte yandan Hindu tapınaklarının yapımında kullanılan taşlar ait oldukları kast sistemine göre belirlenmektedir. Buna göre Brahmanlar için beyaz taş, Kşatriyalar için kırmızı,

⁷⁴ Patricia Turner, Charles Russell Coulter, *Dictionary of Ancient Deities*, Oxford University Press, London 2001, 186.

⁷⁵ Zimmer, *Philosophies of India*, 282.

⁷⁶ Friedrich Max Müller, *A History of Ancient Sanskrit Literature So Far as it Illustrates the Primitive Religion of the Brahmins*, Williams and Norgate, London 1859, 483.

⁷⁷ Sunita Pant Bansal, *Hindu Gods and Goddesses*, Smriti Books, India 2005, 69.

⁷⁸ Moojen Momen, *The Phenomenon of Religion*, Oxford University Press, London 1999, 118.

Vaisyalar için sarı ve Sudralar için siyah taş kullanılır ve renklere sosyal hayatın diğer alanlarında da çok sık bir biçimde yer verilir.⁷⁹ Benares'deki büyük Hindu tapınaklarından birinde Vişnu'nun üç bedenlenmesi erkek domuz, erkek aslan ve cüce görünümündedir. Bunlar siyah, beyaz ve altın sarısı rengindedirler.⁸⁰

Hindu geleneklerine göre her biri birer enerji kaynağı olan insan vücudundaki "çakra"ların ayrı birer rengi vardır. Yoga uygulamasında görülen ve "kundalini" adı verilen yılan biçimindeki dişil bir yaratıcı güç, uyuduğu merkezden kalkar ve çakralar aracılığıyla yükselir. "Mudhara" denilen en aşağıdaki çakra ortada bir daireyle, bir çiçek şeklinde temsil edilir ve o belirli yerin psikik niteliklerini simgelerle ifade eden sıfatlara sahiptir. Böylece çakra, ana simgesi olarak kutsal beyaz fili içerir. Meditasyon çeşitlerinden biri olan su meditasyonunda, mavi yarı şeffaf zemin camdan bir göl gibidir.⁸¹ Mavi renk sayesinde meditasyon yapan kişinin psişenin esrarlı derinliklerine nüfuz edebileceği düşünülür. Omurganın en altından, başın tepesine kadar olan bu yedi nokta yedi ayrı renkle gösterilir. Kırmızı renk en altta (yaşama), turuncu renk kuyruk sokumunda (yaratıcılık), sarı renk karın boşluğunda (sevinç), yeşil renk kalpte (uyum), mavi renk boğazda (iletişim), çivit renk alında (sezgi) ve mor renk başın tepesinde (aydınlanma) tasvir edilir.⁸²

Meditasyon esnasında kullanılan yantralarda (zihinsel kontrolü sağladığına inanılan sembolik araçlar) kırmızı, sarı, beyaz, siyah ve gri renge yoğun olarak rastlanırken yeşil, mavi ve mor renkler nadiren tercih edilir. Temel renkler sayılan beyaz (sattvalar), siyah (tamaslar) ve kırmızı (rajalar) Hindu sisteminde temel enerji kaynakları kabul edilir.⁸³

⁷⁹ George Michell, *The Hindu Temple: An Introduction to its Meaning and Forms*, University of Chicago Press, USA 1988, 78.

⁸⁰ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 297.

⁸¹ C. G. Jung, *Doğu Metinlerine Psikolojik Yaklaşım*, (çev.) Ahmet Demirhan, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, 189, 216.

⁸² *What Is Hinduism? Editors of Hinduism Today*, Hinduism Today Magazine Editors, Himalayan Academy Publications, USA 2007, 164.

⁸³ Rowena Pattee Kryder, *Sacred Ground to Sacred Space*, Inner Traditions/Bear and Company, USA 1994, 72.

Max Müller, Hinduizmde bazı kurban törenlerinin siyah antilop rengine bürünülerek icra edildiğini anlatır. Ayin esnasındaki siyah ve beyaz renkli saçlar/tüyler Rik ve Sâman ayetlerini temsil eder. Öte yandan kahverengi ve sarı Yagus metinlerini gösterir. Siyah antilop rengine bürünme bazı kurban ayinlerinin tamamlanması için önemli görülürken, siyah antilop derisi Brahmanik ayin ve medeniyetin bir sembolü de sayılabilir. Hindu metinlerinden Manu'da, Himalaya ve Vindhya dağ silsileleri arasında Aryaların ülkesi olarak bilinen bölgede, başıboş gezinen siyah antilopların bulunduğu ve bunların kurban edilmeye elverişli olduğu yazılır.⁸⁴ Hinduizm'de kozmik bir kişilik olarak algılanan Brahmacerin erginlendikten sonra siyah bir antilop postuna bürünen uzun sakallı, Doğu Okyanusu'ndan Kuzey Okyanusu'na doğru yolculuk eden, "dünyalar yaratan," ölümsüzlüğün bağrındaki cenin" diye yüceltilir ve kırmızılar giydiğinde "tapas" yapar, yani riyazete çekilir.⁸⁵

Son olarak, Hinduizmde mezheplerin ayinlerde giydikleri değişik renkli elbise ve sü-ründükleri farklı boylarla birbirinden ayrıldıklarını da vurgulamalıyız. Vişnucu mezheplerden bir kısmının mensupları ve özellikle Sadular büyük şenliklerde yıkandıktan sonra özel beyaz renkli bir toprakla alınlarını boyarken, Ramanujalar saç diplerinden kaşlara doğru kırmızı çizgi, ayrıca göğüs ve kollar üzerine kırmızı renkli boylar sürer ve Madhava mezhebi mensupları kirli sarı renkte tek bir elbise giyerler.⁸⁶ Kısacası hemen hemen her kast ve mezhep mensubu kendine özgü renklerle, başta alınlarını olmak üzere vücutlarının değişik yerlerini rengârenk boyarlar, tanrılara yaptıkları sunularda birçok renkten oluşan çiçekler ve pudralara önemli bir yer verirler.

2. b. Budizmde Renk Fenomeni*

Bilindiği üzere Budizm denilince ilk önce başları traşlı, sarı cübbeli keşişler topluluğu akla gelmektedir. "Portakal rengi elbiselerimi sırtıma geçireyim" tabiri bu dinde, evi barkı terk edip keşişlik hayatına başlamayı ima etmektedir. Ancak Budizmde, görünen maddî âlemde-

⁸⁴ <http://www.sacred-textcom/hin/sbr/sbe12/sbe1206.htm>

⁸⁵ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 1, 289.

⁸⁶ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 299-300.

* Burada, Budizmin millî veya evrensel bir din olup olmadığı ile ilgili tartışmalara girmeden, bu dinin renk algısına ilişkin tezahürlerini değerlendirmek istedik.

ki renkler bir sınıflandırmaya göre mavi, sarı, kırmızı ve beyaz renk olmak üzere dört kategoride değerlendirilir. Önceleri, Budizmdeki “beyaz karma” ve “siyah karma” şeklindeki ayrımla da iyi ve kötü fiiller kastedilirdi.⁸⁷ Başka bir yoruma göre karma; siyah (kötü), siyah ve beyaz (yani iyi fakat saf iyi olmayan, arzular dünyasına tabi olan), beyaz (iyi ve güzel), ne siyah ne de beyaz olan şeklinde de tasnif edilir.

Geleneksel olarak anlatılan bazı efsanelere göre Buda'nın annesi Mayadevi daha hamile iken rüyasında altı dişli beyaz bir filin gökten inerek bedenine girdiğini görür. İnanışa göre beyaz fil hükümdarlık göstergesidir. Çin'deki Budist festivallerinden birisinin adı da “beyaz fil takdimi” festivalidir ki bu Ocak veya Şubat aylarında düzenlenir ve üç gün devam eder.⁸⁸ Budizmde görülen bu beyaz fil efsanesinin Hıristiyanlıktaki beyaz güvercinle aynı fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. Beyaz filin bazı Budist mezheplerince ve dindarlarca çok kutsandığı, hatta neredeyse bir tanrı konumuna yükseltildiği de bilinmektedir.⁸⁹ Bütün bu söylenceleri fenomenolojik açıdan, karanlıkları aydınlatan güneş sembolüyle izah etmek, yani beyaz fili güneşle eş anlamlı olarak görmek de mümkündür.

Ana ve çok parlak renklerden kaçınmak için Budistler, turuncu ve kahverengi gibi karışık renkler kullanırlar. Safran renginde olan ve “kasaya” adı verilen giysi, sağ omuzu açıkta bırakıp solu örtecek şekilde giyilirken, soğuk havalarda her iki omuzu da kapatacak başka bir iç elbise giyilir.

En öne çıkan Budist giysi rengi, altın rengi de denilen koyu sarıdır. Bu, esasen eski Hint geleneğinden kaynaklanır ki, altının/sarının değişik sembolik özelliklerini taşır. O, soma içkisinin elde edildiği sarı bitki saplarının ve aynı zamanda güneşin, yaratılışın altın yumur-

⁸⁷ Hirakawa Akira, (Trans. and Ed. by) Paul Groner, *A History of Indian Buddhism: From Sakyamuni to Early Mahayana*, Motilal Banarsidass Publ., Delhi 1998, 151, 189, 195.

⁸⁸ Ling Haicheng, *Buddhism in China*, (Trans. by) Jin Shaoqing, China Intercontinental Press, China 2004, 138-139; Har Dayal, *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature*, Motilal Banarsidass Publ., Delhi 1999, 295.

⁸⁹ Horace Geoffrey, Quaritch Wales, *Siamese State Ceremonies*, Routledge Publ., London and New York 1992, 284-287.

tasının, ateşin, dinsel vizyonun ve yeniden doğuşun rengidir. Ancak bunun dışında keşişler değişik renkte giysiler giymekten de çekinmezler.⁹⁰

Budizm'de siyah renge iyi gözle bakılmaz ve çok az tercih edilir. Dolayısıyla siyah renk dışında her rengin sembolize ettiği bir Buda bulunur ve siyah renk Batı'da büründüğü anlam gibi karanlığın ve nefretin rengi olarak algılanır.⁹¹ Mavi renk sükûnetin, sonsuzluğun, yükselmenin, sağlığın ve bilgeliğin işareti, beyaz renk arılığın ve uzun ömrün, kırmızı renk yaşam gücünün, ateşin, kutsal şeylerin ve yerlerin, yeşil renk güç, kuvvet, gençlik, uyum ve dengenin, sarı renk ise en üstün kaliteye sahip olmanın, merhametin ve materyalizmden uzak durmanın sembolüdür. Sarı renk Budist keşişlerin olduğu kadar bizzat Buda'nın da rengi olarak kabul edilir.⁹²

Hinduizm'de olduğu gibi Tibet Budizminde de büyük mezheplerin isimleri aynı zamanda renklerle dile getirilir. Örneğin; Nyingma (kırmızı), Sakya (Çiçek), Kgyu (Beyaz) ve Gelug (Sarı) anlamına gelmekte⁹³ öte yandan, her bir tanrı belli bir renkle temsil edilmektedir. Beyaz renk, ayna gibi irfanın ışık yolu; sarı renk, eşitliğin irfanının ışık yolu; kırmızı renk, ayırt edici irfanın ışık yolu; yeşil renk, her şeyi icra eden irfanın ışık yoludur.⁹⁴

Budizmdeki renk zenginliğini ve cümbüşünü Tibet "Thangka" sanatında gözlemlemek de mümkündür. Thangka kumaş üzerine yapılan, dinî konular içeren ve ritüellerde kullanılan resimlere verilen bir isim olup din, siyaset, kültür ve tıp gibi zengin konular içermekte, eskiden genellikle Tibet Budizmi tapınaklarında ve Budistlerin evlerinde asılmaktaydı. Thangka sanatına göre, herhangi bir Buda'nın rengini bilmek, o Buda'nın manevî/ruhsal özelliğini kavramak anlamına da gelir. Tibet resim sanatında beş temel renk yaygın olarak kullanılır. Birincisi çok koyu, parlak canlı kırmızıdır ki, Tibet Budizmi geleneğinde özellikle

⁹⁰ Ellison Banks Findly-Ellison Bunk, *Dāna: Giving and Getting in Pali Buddhism*, Motilal Banarsidass Publ., Delhi 2003, 119-120.

⁹¹ <http://www.colourlover.com/blog/2007/08/20/colors-of-religion-buddhism/>

⁹² <http://buddhism.ygoy.com/2007/09/07/colors-in-buddhism/>

⁹³ Erwin Fahlbusch-Geoffrey William Bromiley, *The Encyclopedia of Christianity*, Vol: 5: Si-Z, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008, 496.

⁹⁴ Jung, *Doğu Metinlerine Psikolojik Yaklaşım*, 238.

Tantrik gelenekte kırmızı renk sevgi ve şefkatin rengidir ve kırmızı renkli bir Tanrı veya Buda figürü, onun sevgi ve şefkat yönüne imada bulunuyor demektir. Yeşil renk barış, huzur, sükûnet, her türlü korku ve tehlikeden azade olmayı ima eder. Kişi çok gergin, huzursuz ve endişeli ise etrafını yeşil renklerle donatırsa bu olumsuzluklardan kurtulur. Parlak sarı renk ise her türlü ürün, gelişme, zenginlik, olgunlaşma demektir. Mavi rengin açık ve koyu iki tonu bulunmaktadır ki bu bilgiyi, özellikle hakikatin bilgisini gösterir. Bu sebeple mavi renk gökyüzüyle sembolize edilir. Bunlara ilaveten Tibet sanatında siyah ve beyaz renk de yaygın bir şekilde göze çarpar. Diğer birçok inanç ve geleneğe olduğu gibi beyaz renk saflığı ve temizliği temsil ederken o ilk varlığı, zaman üstü mutlak hakikati de gösterir. Siyah veya çok koyu mavi renk ölüm ve yok oluşu simgeler, ruhsal bilgisizliğin yok edici etkisi altındaki aydınlanma halinin hiddetli öfkesinin de bir işareti sayılır.⁹⁵

Tibet'in geleneksel halk dini inanışlarıyla karışık bir büyüsel uygulaması olan Bon'un kozmogonik anlayışına göre "Varlığın Efendisi" olarak adlandırılan "Efendi"den ak ve kara iki ışık sudûr etti; bunlar da biri siyah diğeri beyaz iki insanı türetti. Bir mızrağa benzeyen siyah insan, "Kara Cehennem," olumsuzlama ilkesi olan, tüm hastalıkların ve felaketlerin mimarı, "Olmama" halinin bedenlenişidir. Kendini "Varoluşu Seven Efendi" olarak ilan eden beyaz insan ise "Olma" halinin bedenlenişi ve iyi her şeyin temel ilkesi, dünyadaki yaratıcıdır. İnsanlar onun sayesinde tanrılara tapmış ve iblislerle, kötülüğün temsilcileriyle savaşmışlardır.⁹⁶

Lamaizmde, şamanizme özgü bir alıştırma olan "kendi iskeletini seyretmek," dünyanın ve benin gerçek dışılığıının esrime içinde tecrübe edilmesini amaçlar. Buna göre keşiş kendisini "beyaz, ışıklı ve çok büyük bir iskelet olarak görmeli, bu iskeletten evrenin boşluğunu dolduracak kadar büyük alevler çıkmalıdır."⁹⁷

Theravada Budizmde monastik renk safran olmakla birlikte, kimi keşişler sarı, kahverengi ve kırmızı renkli elbise de giyerler. Ancak beyaz ve siyah renkli elbise giymemeye

⁹⁵ Sangharakshita, *Tibetan Buddhism*, Wndhorse Publications, Birmingham 1999, 82.

⁹⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 3, 304.

⁹⁷ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 3, 310.

dikkat ederler ve mavi renkli cübbe asla giymezler. Safran rengi asketizmin ve temizliğin bir göstergesi olarak anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Budizm'deki renk tercihlerinin özellikle Sri Lanka'daki savaş ve çatışmalardan dolayı farklılaştığını da söylemek durumundayız. Mesela bir Budist tarikat safran rengi elbise giyenlere tepki olarak mavi renkli cübbe giymeyi benimsemişken, Sinhala Budizminde ise safran renk geleneksel litürjik renktir.⁹⁸ Tıbet Budizminde "kırmızı şapkalılar" ve "sarı şapkalılar" şeklinde bilinen iki mezhep vardır. Çin Budizminde keşişler ayın yönetirlerken halktan çok farklı tarzda genellikle, geriye kıvrık, büyük yakalı ve geniş kollu ipek ya da pamuktan sarı elbiseler giyerler; diğler zamanlarda ise elbiseleri çoğunlukla kül rengidir. Rahibeler de erkekler gibi başlarının tamamını traş ederler ve onlar gibi giyinirler.⁹⁹ Bazı kaynaklarda Therevada Budizmine mensup keşişlerin Burma'da sarı, Tıbet'te kırmızı ve Kore'de gri renkli cübbeler giydikleri de ifade edilmektedir.¹⁰⁰

Budizmde ruhları yargılayan ölüerin tanrısı Yama kanlı kırmızı elbiseler giymiş, elinde bir ip/ilmek tutar şekilde tasvir edilir ve ölü ruhlarını iki ateşten geçirir, iyi amelde bulunanlar bir zarar görmezken kötülük işleyenler ceza ve ıstırap çeker.¹⁰¹ Budizm'in özellikle Uzakdoğ'u'da çok sayıda mezhebi ve tapınağı mevcuttur. Bunlar genellikle başta sarı renk olmak üzere değışik parlak renklerle süslenir. Pagodaların da yapı malzemeleri çoğunlukla sarı ve beyaz renk ağırlıklıdır.¹⁰²

2. c. Sihizmde Renk Fenomeni

Sihizmin kurucusu Nanak sözlerinde ve dinsel şiirlerinde beyaz rengi saflığın, inancın ve masumiyetin rengi, siyahı ise günahkârlığın, iftiranın, olumsuzlukların rengi olarak

⁹⁸ Musashi Tachikawa, *Three Mountains and Seven Rivers*, (Ed. by) Shoun Hino and Toshiro Wada, Motilal Banarsidass Publ., Delhi 2004, 53-57.

⁹⁹ Bkz. Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 282, 398-399.

¹⁰⁰ Bkz. Roger Whiting, *Religions for Today*, Nelson Thornes, London 1991, 118.

¹⁰¹ Whiting, *Religions for Today*, 230.

¹⁰² Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 362-363.

görür. Sih dinsel literatüründe Rigveda, Sâmaveda, Yajurveda ve Atharvaveda sırasıyla beyaz, kırmızı, sarı ve siyah olarak adlandırılır.¹⁰³

Bir defasında “fakirlik” elbiselerini çıkarıp, aldığı yeni elbiseleri giymesini isteyen anesine Nanak şu karşılığı verir: “Tanrı’nın varlığıyla dolmak kırmızıdır, hakikat ve yardımseverlik beyaz giysidir, günahkârlığın karalığından uzak durmak ise mavidir.”¹⁰⁴ Diğer bir sözünde ise Guru Nanak’ın; “Söze gelince güzeliz, ama fiilde kötü, zihnimiz saf değil, kalbimiz kapkara, lakin görünüşte saflığın/masumiyetin beyaz renkli cübbelerini giyiyoruz” dediği rivayet edilir.¹⁰⁵

Çok farklı renkte ve biçimde olan türban, genç-yaşlı Sih erkeklerin ve kadınların ayrılmaz bir parçasıdır ve bu türbanlarını her gün yeniden bağlarlar ve sadece kendi evlerinde çıkarırlar.¹⁰⁶ Dikkat çekici ve gösterişli giysileriyle Sihler dünyanın dört bir yanında büyük kalabalıklarda bile hemen fark edilirler. Ayrıca Sihlerin giydikleri türban ve entariler çoğunlukla sarı, turuncu, mavi ve beyaz renk ağırlıklıdır, ancak bilgelik alameti olarak yaşlılar beyaz, askerler ise mavi renkli elbiseler giyerler.¹⁰⁷

Nanak’a yakarış içeren bir Sihizm metninde; “Tanrı’nın aşkıyla kalbim doldu taşı, kıpkırmızı oldu. Hakikat ve merhamet benim beyaz giysimdir. Günahın siyahlığı, mavi giysilerimle temizlendi. Yüzlerini gerçek Guru’dan çevirenlerin yüzleri simsiyah olacak”¹⁰⁸ denirken aşkın kırmızılığına ve günahların kalbi ve yüzü karartıcı olduğuna işaret edilmektedir.

Genellikle Hint alt kıtasında renkli giyim tarzı yaygındır. Giyim kuşamda beyaz ağır basmakla birlikte genç kızlar parlak renkleri, orta yaşın üstündekiler genellikle koyu renkleri tercih ederler. Orada, birçok yerde beyaz renk dul kadınların, kırmızı renk ise gelinlerin rengidir. Gerçi Hindistan’ın Kerala bölgesinde gelinlerin giysilerinin rengi beyaz olduğu için,

¹⁰³ Max Arthur MacAuliffe, *The Sikh Religion*, Vol: 1, Oxford University Press, London 1909, 5.

¹⁰⁴ MacAuliffe, *The Sikh Religion*, 98.

¹⁰⁵ MacAuliffe, *The Sikh Religion*, 77, 342.

¹⁰⁶ <http://www.khalsakidorg/Popular%20Q&A%20about%20Sikhism.pdf>

¹⁰⁷ <http://www.sikhiwiki.org/index.php/Turban>; <http://www.sikhworld.co.uk/page6.html>

¹⁰⁸ <http://www.sacred-textcom/skh/granth/gr05.htm>

bu yargıyı genelleştirmek oldukça zordur.¹⁰⁹ Bu arada belirtmek gerekir ki, kırmızı mercan taşı Çin, Hindistan ve Japonya’da koleraya karşı bir korunma malzemesi olarak kullanılır ve Çinliler onun kalp rahatsızlıklarına iyi geldiğine de inanırlar.¹¹⁰

2. d. Caynizmde Renk Fenomeni

Hindistan felsefi ve dinî düşünce sisteminde kavramların özünü oluşturan “naman” ve dış şeklini oluşturan “rupa” tabirleri bulunur. Rupa şekil, renk anlamına gelir ve rengi olmayan hiçbir form yoktur. Dolayısıyla rupa, namanın dıştaki karşılığı iken, naman da rupanın içteki karşılığıdır.¹¹¹

Bilindiği üzere Caynizmdeki din adamları sınıfından “Svetambara” mezhebine bağlı olanlar bu adı beyaz renkli elbise giydikleri için almışlardır ve kelimenin tam anlamı “beyaz giyinenler” demektir. İster rahip, ister rahibe olsun bunlar, üç beyaz parçadan oluşan bir elbise giyerler. Hindistan’da Budist ve diğer din mensubu keşişler kahverengi, gri ve pembe cübbeler giyerlerken Caynizme mensup bazı keşişler dünyevî şeyleri tamamen reddetmenin bir göstergesi olarak çıplaktırlar.¹¹²

Caynizmde de beyaz ve kırmızı renkler öne çıkan renklerdir. Caynizmdeki Tirtankaraların (azizler) nefesi su zambakları gibi kokar, kanları inekten yeni sağılmış taze süt gibi beyazdır, onların renkleri diğer normal insanların renkleri gibi sarı, kırmızı veya koyu değildir.¹¹³ Caynizmde her Tirtankaranın bir sembolü vardır ve Mahavira altın (renkli) aslanla temsil edilir. Bununla birlikte son Tirtankara olan Mahavira’ya kadarki her birinin siyah, mavi vb. renklerle sembolize edildiğini de görüyoruz.¹¹⁴

Caynizmdeki bir diğer anlayış, davranışların ruhta bir renk biçiminde (lesya) iz bıraktığı ve bu renklerin bedenlere de nüfuz ettiği inancıdır. Dolayısıyla altı beden rengine göre,

¹⁰⁹ Claus-Diamond-Mills, *South Asian Folklore*, Taylor and Francis, 2003, 170.

¹¹⁰ Conroy, *Symbolism of Color*, 7.

¹¹¹ Zimmer, *Philosophies of India*, 24.

¹¹² Smart, *The World’s Religions*, 50, 69.

¹¹³ Zimmer, *Philosophies of India*, 209.

¹¹⁴ Zimmer, *Philosophies of India*, 225-226.

ruhun erdemli veya erdemsiz olduğu saptanabilir. Siyah, lacivert ve gri yeraltı dünyası sakinlerinin renkleridir; sarı, pembe ve beyaz yeryüzünde yaşayanları gösterir; saf ve yoğun beyaz ise yalnızca evrenin doruğuna doğru yükselenlere aittir. Burada bazı yoga uygulamalarıyla da uyumlu, arkaik bir anlayışın söz konusu olduğuna kuşku yoktur. Nitekim varlıkların manevi niteliklerine göre tasnifinde, “ruhun kendi saf özü içinde ilk murakabeye dalışı”nın gerçekleştirildiği sekizinci aşamaya “ilk beyaz murakabe” de denir. Caynist kozmolojiye göre aşağı dünya (bacaklar), orta dünya (bel ve karın bölgesi) ve üst dünyadan (göğüs ve baş) oluşan üç kozmik bölgeyi *axis mundi* (dünya eksenini) gibi bir dikey kanal birleştirir. Aşağı dünya, üst üste binmiş yedi “arz” içerir; her birinin, en koyu siyahtan on altı cins kıymetli taşın pırlıtlısının oluşturduğu ışığa kadar uzanan farklı renkleri vardır. Birinci “arz”ın üst bölgelerinde on sekiz tanrı kategorisi yaşar. Diğer altı “arz”, gerçek cehennemleri oluşturur. Gri, lacivert ve siyah renkte farklı lanetli sınıfların buradaki 8.400.000 kişilik nüfusunu oluşturur.¹¹⁵

Bilindiği gibi Hint dinlerinde karma inancı ortak bir inanıştır. Caynizmde siyah karma, mavi karma, gri karma, turuncu-kırmızı karma ve beyaz karma şeklinde bir karma tasnifi yapılmakta, beyaz karmaya sahip olan kişiler ise en erdemli olarak kabul edilmektedir.¹¹⁶

Caynizme göre evren canlı bir organizmadır ve karanlık, gri, kırmızı, açık ve parlak olmak üzere değişik renklerle ifade edilen katmanlardan oluşur. Siyah renk, acımasızlığı, zulmün, kemale ermemiş insanların ve diğer yaratıklara zarar vermenin; koyu mavi renk kurnaz, düzenbaz, rüşvetçi, obur, açgözlü, şehvetine düşkün ve maymun iştahlıların; gri renk düşüncesiz, kontrolsüz ve hemen sinirlenenlerin; kırmızı renk sağduyulu, tedbirli, dürüst, asil ruhlu, bağışlayıcı ve içten insanların; sarı renk sevginin, şefkatini, düşüncenin, altruizm, şiddetsizliğin ve otokontrolün rengidir. Beyaz renk ise serinkanlılığı, tarafsızlığı ve önyargısızlığı ifade etmektedir.¹¹⁷

¹¹⁵ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (çev.) Ali Bertkay, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, C. 2, 264-265.

¹¹⁶ Christopher Key Chapple, “Ecology and Religion: Ecology and Jainism”, *Encyclopedia of Religion*, Vol: 4, New York 2005, 2625

¹¹⁷ Zimmer, *Philosophies of India*, 229-230.

Caynist tapınaklarda ayinin en önemli bölümlerinden birisini, hemen hemen her türlü renkli nesnelere kullanmak teşkil eder. Ancak tapınaklarda beyazın tonları daha çok dikkat çekmektedir. Örneğin kutsal beyaz piriçler, beyaz piriç renkli kokulu pastalar, badem, karanfil, bitkiler vb.¹¹⁸ birer sunu olarak sık rastlanan nesnelere dir.

Caynizme göre ahimsaya, öldürmeme prensibine uymayanlar; kasaplar, avcılar, sa-vaşçılar ve av hayvanları en karanlık rengi temsil ederler ve bunlarda artık hiçbir ışık, aydınlık kalmamış demektir. Tanrılar ve göksel varlıklar parlak, hayvanlar ve cehennemde oturanlar ise koyu renklidirler. Kişiler bu dünyadaki eylemlerine göre renk değiştirirler; iyi amellerde bulunanlar parlak ve beyaz, tam tersi davrananlar koyu ve karanlık renge dönüşürler.¹¹⁹

3. Çin Dinlerinde Renk Fenomeni

3. a. Konfüçyanizmde Renk Fenomeni

Mitik anlatıya göre Konfüçyüs'ün doğumu sırasında Kung ailesinin evinin yukarısında beş ihtiyar gözükür. Bu, gelecekteki üstadın, ihtiyarların sembolize ettiği elementlerle yakın ilişki içinde olduğunu gösterir. Tasnife göre ihtiyarlar; Doğu'nun üstadı (elementi tahta, rengi mavi); Güney'in üstadı (elementi ateş, rengi kırmızı); Batı'nın üstadı (elementi metal, rengi beyaz); Kuzey'in üstadı (elementi su, rengi siyah) ve Merkez'in üstadı (elementi toprak, rengi sarı) şeklinde adlandırılırlar.¹²⁰

Çin'de giysiler ve renkleri Konfüçyüs'ün Analects'lerinin dokuzuncu kitabında ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Bu çerçevede Konfüçyüs başlıca renkleri veya "doğru renkleri" üzerinde ısrar etmiştir ki bunlar mavi, sarı, kırmızı, beyaz ve siyah renklerdir. Mor renk ve tonlarından, ayrıca kadın giysilerinin rengi olduğu için kendisine de kırmızı renkten uzak durmasını önermiştir. Konfüçyüs'e göre üstün insan mor rengi kullanmamalıdır.¹²¹ Genellikle Çin'de

¹¹⁸ Natubhai Shah, *Jainism: The World of Conquerors*, Vol: 2, Sussex Academic Press, Brighton 1998, 74.

¹¹⁹ Zimmer, *Philosophies of India*, 250.

¹²⁰ Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 124.

¹²¹ Feyyaz Bodur, "Fotoğraf ve Renk: Fotoğraftaki Renklerin İletilerin Algılanmasındaki Rollerini", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, Sa: 1, 2006,

sarı renk inançla özdeş bir sembol şeklinde değerlendirilmekte,¹²² özellikle güneşle olan bağlantısından dolayı kraliyet sülalesinin kutsal rengi olarak kabul edilmektedir.

Eski bir Çin kozmogoni mitine göre, bir tufan sırasında Nü-kua mavi renkli göğü beş renkten taşlarla onardı, büyük bir kaplumbağanın ayaklarını kesip dört kutba dört direk olarak dikti, dünyayı kurtarmak için kara ejderi (Kong-kong) öldürdü, taşan suların önüne set çekebilmek için kamış küllerini biriktirdi. Bir diğer metin, Gök ve Yer'in yaratılışından sonra, Nü-kua'nın insanları sarı topraktan (soylular) ve çamurdan (yoksul ve sefil insanlar) şekillendirdiğini nakleder. Gök bir küre gibi Yer'i örter. Kimi zaman yer, bir arabanın kare biçimli kasasıyla temsil edilir, o zaman Gök gibi yuvarlak gölgeği bir orta direk ayakta tutar. Beş kozmolojik sayıdan (4 yön ve 1 merkez) her birine bir renk, bir koku, bir ses ve özel bir simge denk düşer.¹²³

Diğer Çin geleneklerinde olduğu gibi Konfüçyanizmde de beş önemli renk bulunur. Bu beş renk beş elementle ve yönle eşleştirilir. Beş element; ağaç, su, toprak, maden ve ateştir. Yönler ve renkleri ise şöyle sıralanır: Sarı renk merkezin, siyah renk kuzeyin, kırmızı renk güneyin, yeşil renk doğunun ve beyaz renk batınındır. Konfüçyüs tapınaklarının dekorasyonunda kırmızı ve sarı renk, güneyi ve merkezi hatırlatması açısından önemlidir. "Gök Tapınağı"nın kubbesi göğün renkleriyle uyum sağlaması için mavi-yeşil renk karışımı bir renkle kaplanmış, "Yasak Şehir" mor rengin kraliyet gücünün temsili olmasından dolayı "Mor Saray" olarak tanımlanmıştır. Önemli saraylarda çatı döşemeleri/kiremitler sarı, kolonlar/direkler ise kırmızı renkte olur. Kırmızı ve altın sarısı renk imparatorun kalbindeki ateşi simgeler ve bu ikisi başlıca kraliyet renkleridir.¹²⁴ Sarı rengin Çin imparatorluk rengi olduğu, Göğün oğlu sayılan Çin imparatorlarının sarı renkli elbise giydikleri, en yüce bilgeliğin ve aydınlanmanın rengi olduğu, imparatorluğun birçok arma ile amblemlerinin hatta ünlü Çin ejderhasının sarı renkli olduğu, herhangi bir Çin vatandaşının sarı renkli bir elbise giyinip

¹²² Frédéric Portal, *An Essay on Symbolic Colours: In Antiquity -the Middle Ages- and Modern Times*, (Trans. by) W. S. Inman-J. Weale, London 1845, 27.

¹²³ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 2, 22-23.

¹²⁴ John Renard, *101 Questions and Answers on Confucianism, Daoism, and Shinto*, Paulist Press, New York 2002, 134.

sokağa çıkmasının, onun imparatorluğunu ilan etmesi anlamına geldiği ve bunun ağır cezasının olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.¹²⁵

Eskiden, Hindistan ve Çin'de litürjik giysiler mesleğin alamet-i farikası olarak algılanırdı. Çin'de keşiş olmak için aileyi tamamen terk etmek gerekir ki, bu durum "saçı kestirip, siyah elbise/cübbe giymek" deyimiyle ifade edilir. Hindistan'da olduğu gibi Çin'de de keşişler elbiselerinin rengine göre hangi ekole bağlı oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Çin'de Budist keşişler kimliklerine o kadar bağlıdır ki, elbiselerini zorla çıkarmaktansa zulme ve baskıya uğramayı bile göze alırlar.¹²⁶

Çin'de Budist rahiplerin statüsü giydikleri elbiselerin renklerine ve cübbelerinin şekline göre belirlenmiştir. Buna göre başrahipler kırmızı renkli elbiseler giyerler.¹²⁷ Theravada Budizminin yaygın olduğu ülkelerde rahip ve keşişler safran rengi giysileriyle dikkat çekerken, Çin'de değişik tonlarıyla sarı renk öne çıkar. Yine de Çin'de en üst rahip sınıf kendi simgeleri olarak kahverengiye yakın koyuluktaki renkleri tercih eder. Çin'deki Budist rahipler/keşişler gri ve siyah renkli giysileriyle de tanınırlar. Hatta orada grinin en yaygın renk olduğu söylenebilir.¹²⁸

Çin felsefesine göre "Üç başlangıç" adı verilen siyahlık, beyazlık ve kırmızılık kategorileri dikkat çekmekte; siyah renk ilk sırada, beyaz renk ikinci ve kırmızı renk ise son sırada yer almaktadır.¹²⁹ Theravada Budizmi geleneğine göre en eski zamanlarda on değişik taba-

¹²⁵ Bkz. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 6, 479; Johannes Itten, *The Art of Color*, John Wiley and Sons, San Francisco 1974, 17.

¹²⁶ John Kieschnick, *The Impact of Buddhism on Chinese Material Culture*, Princeton University Press, New Jersey 2003, 87-89.

¹²⁷ Holmes Welch, *The Practice of Chinese Buddhism 1900-1950*, Harvard University Press, 1967, 114.

¹²⁸ Welch, *The Practice of Chinese Buddhism 1900-1950*, 113.

¹²⁹ Daha geniş bilgi için bkz.: Youlan Feng, *A History of Chinese Philosophy* Vol: 2, (Trans. by) Derk Bodde, Princeton University Press, New Jersey 1953, 58 vd.

ka/katman/küre vardı. Bunlar sırasıyla; toprak, su, ateş, hava, mavi, sarı, kırmızı, beyaz, uzay ve idraktır.¹³⁰

A. Von Gabain'e göre Çinlilerin renklerle ilgili bir takım inançları ve değerlendirmeleri vardı. Onlar çeşitli yönleri renklerle ifade ederlerdi ve buna göre; doğu tarafının sembol rengi yeşil, batıninki ak, güneyinki kırmızı, kuzeyinki kara ve merkezin rengi de sarı idi.¹³¹ Çeşitli araştırmacılar bu renk ve yön sembolizminin Türkler, Moğollar ve Çinliler arasında ortak olduğunu dile getirmektedirler.¹³²

Çinlilerin kırmızı renge affettikleri güç ve kutsallıktan dolayı, kraliyet emirname ve kararları daima kırmızı renkte kaleme alınır, çocukların hastalıklardan ve kötülüklerden korunmaları için elbiselerinde kırmızı renkli şerit veya parçalar bulundurulurdu.¹³³ Çin'de tapınaklar ve bilhassa dağlarda kutsallaştırılan diğer mekanlar *dua bayrakları* şeklinde anlaşılabilir olan her renkten kağıt ve kumaş parçalarıyla süslenir. Ayrıca eskiden beri süregelen bir Çin geleneğine göre, bir erkek çocuğu öldüğünde kapının eşiğine mavi, bir kız çocuğu öldüğünde ise sarı bir kâğıt parçası iliştilir ve bu bir yıl boyunca orada kalır.

Doğu toplumlarında ve özellikle Konfüçyanizmde ölen kişinin daha temiz ve ruhsal bir dünyaya gittiğini göstermek için ölüm ve matem beyaz renkle sembolize edilir.¹³⁴ Çin'de beyaz yas rengidir ve ölümler için düzenlenen ayinler "beyaz hizmetler/pratikler" (pai-shih) olarak da bilinir. Bunun dışında bu dünya hayatıyla ilgili ayinler ise "kırmızı hizmetler/pratikler" (hung-shih) olarak adlandırılır ve bunlar doğum günleri, bir tapınağın açılması, kefaret, tehlikelerden korunma gibi vesilelerle düzenlenir.¹³⁵ Çin'de beyaz rengin yas rengi olarak kullanılmasının tam bir izahı yapılamamış olmakla birlikte, ölünün saf, temiz bir âle-

¹³⁰ Tilmann Vetter, *The Ideas and Meditative Practices of Early Buddhism*, Brill Archive, London 1988, 66.

¹³¹ Genç, *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler*, 3.

¹³² Bkz. Sencer Dıvıçioğlu, *Kök Türkler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, 111; Genç, *Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler*, 4.

¹³³ Conroy, *Symbolism of Color*, 6.

¹³⁴ Aydın Arıtan, *Renklerin Dünyası*, Arıtan Yayınevi, İstanbul (tarih yok), 150.

¹³⁵ Welch, *The Practice of Chinese Buddhism 1900-1950*, 195.

me, göğe gittiğine inanılması ve geride kalanların da bunu sembolize etmek için beyaz renkli elbise giydikleri akla uygun gelmektedir. Yani ölünün arkasından beyaz renkli giyineler bunu bir üzüntü ve hüznün göstergesi olarak değil, ölen kişinin göç ettiği yeni mekanı işaret etmesinin sembolü olarak giymektedirler.

Konfüçyanizm her türlü merasime önem veren bir din veya felsefi devlet sistemi olmasıyla dikkat çeker. Buna göre Konfüçyüs giyiminde sadece uygun renkleri kullanır; koyu mavi, sarı, karanfil kırmızısı, beyaz ve siyah renkleri daha çok tercih ederdi. İç giysileri ipekli idi; kışın üzerine kürk, bunun üzerine de ince bir elbise giyerdi.¹³⁶

Bir devlet dini olan Konfüçyanizme göre imparator göğe ibadet ederken buna uygun düşen mavi renkli elbise, toprak için balçığı temsil eden sarı renkli elbise, güneşe ibadet ederken ise kırmızı renk ve ay için beyaz renk elbiseler giyer.¹³⁷

Çin'de en çok tercih edilen renklerin başında beyaz rengin geldiğine dikkat çekmek istiyoruz. Çünkü Çinlilere göre beyaz renk saflıkla olduğu kadar açıklık, temizlik, bencil olmama gibi özelliklerle de ilgilidir. Gri renk ise ümitsizlik, cesaretsizlik ve kötümserlik gibi olumsuzluklarla ilgilidir.¹³⁸

3. b. Taoizmde Renk Fenomeni

Tayvan'da Taoist rahiplerin giydiği üç türlü/renkli cübbe göze çarpar ki, "Haiqing" adı verilen cübbe koyu mavimsi renkteki tek giysidir. Tao'nun cübbesi adı da verilen "Daopao" ise orta rütbedeki rahiplerce giyilir ve rengi kırmızıdır. "Jiangyi" adıyla bilinen ve en üst rütbedeki rahiplerin giydiği cübbe ise kırmızı veya turuncu renkte olmaktadır. Rahipliğe atanma törenlerinde ve diğer ayinlerde kullanılan hakim renk genellikle sarıdır.¹³⁹

Altıncı Krallık döneminde düzenlenen renk sistemine göre Tao rahipleri rütbelerine göre şöyle giyinirler: Zhengyi sınıfı sarı renkli dış cübbe ve içine kırmızı renkli elbise,

¹³⁶ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 140

¹³⁷ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 172-173.

¹³⁸ *Handbook of Japan-United States Environmental-Behavior Research*, (Ed. by) Seymour Wapner-Jack Demick-Takiji Yamamoto-Takashi Takahashi, Springer, Berlin 1996, 110.

¹³⁹ Fabrizio Pregadio, *The Encyclopedia of Taoism*, Routledge, London and New York 2008, 457.

dongshen sınıfı sarı renkli cübbe ve içine mavi renkli elbise, dongxuan sınıfı sarı renkli cübbe, sarı renkte iç elbise ve üstüne pembe renkte cübbe, dongzhen sınıfı, mavi renkli cübbe ve içine pembe renkli elbise giyerler.¹⁴⁰

Çin'in güneydoğu bölgesinde ve Tayvan'da "daoshi" adı verilen din adamları ritüellerini kırmızı renkli başlık takarak icra ederler. Bu Tao rahipleri dua okumak, hastaları tedavi etmek ve hayatın diğer alanlarında faaliyet göstermekle uğraşır. Bu sebeple onlar genellikle ölümlerle ilgilenmezler. Siyah renkli başlık takanlar ise cenaze törenlerini icra ederler.¹⁴¹

Taoizme göre de cenaze töreni, yani yas giysisi rengi genellikle beyazdır.¹⁴² Çin'deki Budist giysi renkleri Hint geleneğinden çok fazla etkilenmiş ve T'ang Hanedanı (618-907) döneminde siyah renk öne çıkmıştır. Taoistlerin rengi ise sarıdır ve 2. yüzyılda Sarı Türbanlılar hareketi, misyoner ve rahiplerinin giydiği sarı renkli cübbe ve başlıklardan dolayı böyle anılmıştır ve sarı rengin doğrudan toprakla ilgisine dikkat çekilmektedir.¹⁴³

Kaynaklar Taoizm'in kurucusu olarak kabul edilen Lao Tse'nin kar gibi beyaz saçlı, beyaz kaşlı ve beyaz sakallı olarak dünyaya geldiğine dair mitik bilgiler vermekte, diğer bir efsaneye göre o kendisinden önceki bütün bilgelerin enkarnasyonu olarak "Sarı Efendi" diye nitelendirilmektedir.¹⁴⁴ Ayrıca Taoizm'deki Yang-Yin (Taiji tu) prensibini simgeleyen beyaz ve siyah renkten müteşekkil daire de renk sembolizmi açısından önemlidir. Buna göre beyaz renk (Yang) olumlu; erkekligi ve gökyüzünü temsil ederken, siyah renk (Yin) olumsuz; dişiligi ve toprağı simgeleyen ilkedir. Beyaz dairenin içinde küçük bir siyah nokta, siyah dairenin içinde ise beyaz bir nokta mevcuttur. Bu sembol evrende her şeyin bir düalite içerisinde olduğunu gösterir. Yine Tao metinlerine göre yeşil renkli ejderha doğuda, beyaz renkli kaplan batıda, kırmızı renkli serçe güneyde ve kara renkli savaşçı yine batıda bulunmaktadır.

¹⁴⁰ Pregadio, *The Encyclopedia of Taoism*, 456.

¹⁴¹ Pregadio, *The Encyclopedia of Taoism*, 488-489.

¹⁴² Linda Stone-Paul F. Lurquin-L. Luca Cavalli-Sforza, *Genes, Culture, and Human Evolution*, Blackwell Publishing, Boston 2006, 252.

¹⁴³ Jeaneane D. Fowler, *An Introduction to the Philosophy and Religion of Taoism*, Sussex Academic Press, Brighton 2005, 140.

¹⁴⁴ Sheldon Cheney, *Men Who Have Walked with God*, Kessinger Publ., Boston 1997, 9.

dir.¹⁴⁵ Lao-tzu'nun hocası olduğu söylenen Jung Ç'eng Kung'un uzun ömürle ilgili yaptığı uygulamalardan sonra bembeyaz saçlarının yeniden siyaha dönüştüğünden söz edilmesi de ilgi uyandıran bir ayrıntı olarak görülür.¹⁴⁶

“Güvercin kendisini beyazlatmak için bütün gün yıkanmaz; kuzgun kendisini kararmak için her sabah siyaha boyanmaz” diyen Lao-Tse sembolik olarak beyazın temizliğe, siyahın ise günahkârlığa işaret ettiğini vurgulamıştır. Taoizm'de “Kapıdan Geçmek” adı verilen ve çocuklar için düzenlenen törende, bambu ağacından yapılan kapı kırmızı ve beyaz renkli kâğıtlarla kaplanır ve böylece çocukların hasta iseler iyileşmeleri, değillerse sağlıklarının devamı dilenir. Öte yandan Taoizm'de hastalıkları kontrol eden “Uzun Beyaz Şeytan” ve “Kısa Kara Şeytan” inancı da mevcuttur.¹⁴⁷ Çin geleneğinde görülen iyi-kötü, siyah-beyaz, sıcak-soğuk, mükemmel-mükemmel olmayan madde düalizminin köklerini İran dinlerindeki ve bilhassa Zerdüştlükteki ışık ve karanlık prensiplerinde de görmek mümkündür.

Çin simya geleneğinin bir uzantısı olarak insan bedeninin oluşturduğu mikrokozmos da simya terimleriyle yorumlanır: “Kalbin ateşi zincifre gibi kırmızı ve böbreklerin suyu kurşun gibi karadır.” Büyük simyacı Ko Hung bir yıl boyunca alınan zincifre ve bal karışımından yapılmış hapların beyaz saçları yeniden siyahlaştırdığını, düşmüş dişleri çıkarttığını ve haplar bir yıldan sonra da alınmaya devam edilirse ölümsüzlüğün elde edildiğini yazar.¹⁴⁸

Kısacası, genel olarak Konfüçyanizmle kırmızı, Budizmle sarı ve Taoizmle mavi renk arasında bir özdeşlik kurulmaktadır. Bundan dolayı Vietnam'da ortaya çıkan senkretik “Caodaizm” akımının bu üç rengi kendisine sembol olarak seçtiği söylenebilir.¹⁴⁹ Son olarak Çin'de eğlenceye yönelik geleneksel festivallerde sarı rengin çok yaygın olduğunu ve İslam

¹⁴⁵ Pregadio, *The Encyclopedia of Taoism*, 909, 934, 1165; Juan Eduardo Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, (Trans. from the Spanish by) Jack Sage, Routledge, London 1993, 48.

¹⁴⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 2, 40.

¹⁴⁷ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 187, 210.

¹⁴⁸ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 2, 42-43.

¹⁴⁹ Serguei A. Blagov, *Caodaism: Vietnamese Traditionalism and Its Leap Into Modernity*, Nova Publ., New York 2002, 33.

ülkelerinde “sini”, Türkiye’de ise “çini” olarak adlandırılan süsleme sanatının “mavi” anlamına geldiğini hatırlatmak istiyoruz.

4. Japon Dinlerinde Renk Fenomeni

Japonların geleneksel rengi siyah olarak bilinmekle birlikte modern dönemlerde seküler ve dinsel alanda farklı renklere sıkça rastlanmaktadır. Örneğin Zen Budist rahibeler traşlı saçları ve safran rengi elbiseleriyle ilgi çekerler.¹⁵⁰ Safran rengi hatırlanacağı üzere Hindu manastır hayatının litürjik rengidir. Manastır hayatı yaşayan kadınların giysileri rahibe adaylığı rengi olan siyahtır ve bunlar erkeklerle bir arada bulunmaz ve resmî bir eğitim de almazlar. Kadınların daha üst bir rütbeye yükselmeleri mümkün olmadığı için sürekli aynı renkte kostümler giyerler.¹⁵¹

Şintoizmde en önemli dinsel sembollerden biri olan ayna Güneş Tanrıçası Amaterasu’yu temsil eder; saflığı ve temizliği gösterir. Japonya’da hem tapınaklarda hem de diğer sunaklarda takdim edilen sayısız kurbanlar* arasında *sembolik adaklar* olarak adlandırabileceğimiz sarı, kurşunî, kırmızı, beyaz ve koyu mavi renkli kâğıtlar yer alır.¹⁵² Rahipler sabah ve akşam sunularını takdim ederken beyaz kollu ve beyaz kemerli uzun, bol bir cübbe giyer ve başlarına siyah renkli bir başlık geçirirler.¹⁵³ Eski metinlere göre beyaz at, beyaz tavuk ve beyaz domuz gibi hayvanlar canlı adak olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte bütün bu sunularda beyaz rengin öne çıktığı görülür.¹⁵⁴ Ayin esnasında beyaz bir şapka, beyaz bir cübbe ve bir baston taşınmaktadır. Mabetlerin girişinde “sunu kutusu” bulunur ve bunun iki yanına zikzak şeklinde katlanmış beyaz kâğıt şeritlerin asıldığı bir çubuktan oluşan ve “Gohei” olarak isimlendirilen, Kami’nin varlığına delalet eden bir sunu ve her Kami

¹⁵⁰ David K. Reynolds, *Plunging Through the Clouds: Constructive Living Currents*, Suny Press, Washington 1993, 105

¹⁵¹ Reynolds, *Plunging Through the Clouds: Constructive Living Currents*, 110-113.

* Dinler tarihinde “kanlı ve kansız kurban” olmak üzere iki çeşit kurban türünün bulunduğunu, özellikle kansız kurbanın sayısız örneklerine rastlandığını hatırlatmak yerinde olur.

¹⁵² Sokyō Ono, *Shinto, The Kami Way*, Tokyo 1986, 24.

¹⁵³ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 219.

¹⁵⁴ Ono, *Shinto*, 55.

için de birer tane Gohei vardır.¹⁵⁵ Şintoizme göre ölümlerle ilgili her şeyin kirlendiğine ve bunun çevreyi kirlendiğine inanılır. Bu yüzden bir ölüm olayı vuku bulduğunda tapınağın üzeri beyaz kâğıtla örtülür ve böylece ölünün tapınağı kirlenmesine engel olunur. Bundan dolayı cenaze törenleri genellikle evlerde Budist rahipler tarafından icra edilir. Kadınlar cenaze töreni esnasında başlarını beyaz bir örtüyle kapatırlar ve ellerinde de beyaz bir kumaş parçası taşırlar.¹⁵⁶ Ayrıca halk inanışlarına göre Japonya ve Çin'de kırmızı renkli yakut taşının ömrü uzattığına, sağlık ve mutluluk verdiğiğine inanılmaktadır.¹⁵⁷

Şinto dininin bidayette resmî bir giysi ve renk düzenlemesi olmamasına rağmen bunlar daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır. Buna göre, din adamları rütbelerine göre ayağa kadar uzanan beyaz, parlak mavi veya mor renkli etek; saflığı simgeleyen beyaz renkli bir kimono ve değişik renklerde cübbe giyerler, siyah renkli yuvarlak başlık (eboshi) takarlar. Şinto dini görevlileri tapınak içerisinde sertçe beyaz renkli bir çorap, tapınağa girilirken veya çıkılırken özel cilalı siyah renkli terlik, seremonik danslarda ise kızlar tarafından yırtmaçlı entari ve beyaz renkli kimono giyilir. Japonya'da şatafatlı özel törenlerde Budist gelenek egemendir ve yüksek rütbeli keşişler giydikleri beyaz renkli elbiselerle dikkat çekmektedir. Ayrıca, Japonya'daki yeni dinî hareketlerde Şintoizm ve Budizm karışımı renklerin egemen olduğu gözlenmektedir.¹⁵⁸ Genel olarak Şinto tapınaklarında beyaz renk hakim olmakla birlikte diğer renkleri de ihmal edilmez. Japon tapınakları ağırlıklı olarak beyaz, sarı, kırmızı, mor ve mavi renklerle süslenir.¹⁵⁹ Mabetlerdeki sandıklar ise genellikle kırmızı renklidir.¹⁶⁰

Her ne kadar Japonların geleneksel rengi siyah olarak bilinse de, "Japonya Renk Araştırma Enstitüsü"ne göre Japonya'nın başkenti Tokyo'da saf, uyum, canlılık, güzellik,

¹⁵⁵ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer-M. Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, 104.

¹⁵⁶ Whiting, *Religions for Today*, 231.

¹⁵⁷ Conroy, *Symbolism of Color*, 6.

¹⁵⁸ Ono, *Shinto*, 44-46.

¹⁵⁹ Ono, *Shinto*, 64.

¹⁶⁰ Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 62.

temizlik, nezaket, kibarlık, doğallıkla ilgisinden dolayı en çok tercih edilen beyaz renktir. Tapiei kentinde beyaz rengin saflık, iffetlilik ve temizlikle ilişkisi öne çıkarken onun güzelliği ve düzenli olmayla ilgisi de dikkat çekmekte, dahası o sonsuzluğun bir göstergesi şeklinde algılanmaktadır. Tianjin şehrinde iffet, kibarlık, güzellik ve temizlikten dolayı daha çok sevilen ve tercih edilen beyaz renk aynı zamanda kutsallığın sembolü sayılmaktadır. Geleneğe göre Japon dini ve mitolojisinde eskiden insanlar güneşin gücüne inanırlardı ve bu inanın izleri halen Japon millî dini olan Şintoizm'de görülmektedir. Şintoizm'de güneş tanrıçası Amaterasu/Omikarmi olarak adlandırılır. Bununla bağlantılı olarak güneşi veya güneş ışığını temsil ettiğinden dolayı insanlar beyaz rengi kutsal addetmektedir. Bunun izlerini Şinto rahipleri beyaz renkli elbiseler giyerken ve bazı dualar esnasında üzerinde beyaz renkli şeritler bulunan "gobei" adı verilen bir asa taşırken de görürüz. Bilhassa Japon halk inançlarında beyaz renkli objelerin veya hayvanların zamanla tapınmanın bir ögesi haline geldiğine ilişkin örneklerle de rastlamak mümkündür.¹⁶¹

Öte yandan, Japon Şamanizminde üç ile beş yıl arasında süren eğitimini tamamlayan rahibe adayları giriş ayinine tabi tutulurlar. Bunun sonucunda asıl rahibeliğe geçişi simgeleyen ayin esnasında aday "ölüm elbisesi" adı verilen beyaz renkli bir cübbe giyer.¹⁶² Japonyada çocuk doğduktan 30-33 gün sonra beyaz elbiseler giymiş şekilde tapınağa götürülür ve yerel tanrılar nezdinde kutsanır. Beyaz renk burada temizlik ve günahsızlığı sembolize eder ve aynı renkte elbise eğer çocuk kız ise evlilik ve cenaze törenlerinde de giyilir. Erkek çocuklar mavi ve yeşil desenli siyah kimonoya sarılır, kız çocuklar ise kırmızı ve turuncu renklerle süslenirler.¹⁶³ Japon geleneklerinde evlilik yeni bir aile kurmak için yeni bir var oluş aşaması olarak anlaşılır. Gelin, önceki yaşamını âdeta ölü sayar ve kocasında yeniden canlanır. Bunun için, evlilik sırasında ölülerin giydikleri beyaz kefene benzer tarzda

¹⁶¹ *Handbook of Japan-United States Environmental-Behavior Research*, 110.

¹⁶² Ichiro Hori-Joseph M. Kitagawa-Alan L. Miller, *Folk Religion in Japan: Continuity and Change*, University of Chicago Press, 1994, 204.

¹⁶³ Joy Hendry, *Marriage in Changing Japan: Community and Society*, Taylor and Francis, London 1981, 201-202.

bembeyaz bir elbise/gelinlik giyilir ki, kızın anne babası bunun sembolik olarak kızlarını kaybettikleri manasına geldiğini anlarlar.¹⁶⁴

5. İnan Dinlerinde Renk Fenomeni

En eski İnan dinî geleneğinde, sahip olduğu ışık miktarına ve rengine göre her geze- gene faydalı ve zararlı bir özellik yüklenirdi.¹⁶⁵ Zerdüştlüğün kutsal metinlerinde iman, iyilik, aydınlık ve cennet sürekli olarak şeytana, karanlığa ve cehenneme karşı savaşın simgeleri olarak resmedilir. Cennetin ordusu ve semavî hiyerarşi açık renklerle, cehennem ve şeytanî varlıklar ise karanlıkla özdeşleştirilir.¹⁶⁶ Hint-İnan dinlerinin en önemli ve aynı zamanda ayrılmaz ritüellerinden ikisi haoma/soma ve ateştir. En eski Veda ve Avesta metinlerinde haoma ve ateş kutsal sayılmıştır. Bitkilerden ve özellikle kimi bitkilerin saplarından elde edilen en saf öz anlamına gelen haoma içkisinin rengi kahverengiden sarıya kadar değişir. Ancak çoğunlukla o, güneşin rengi olan parlak ışıklar saçan sarı renkli olarak algılanır. Kimi metinlerde, sarı renk haomayla karıştırılan beyaz süte övgüler dizildiği görülür.¹⁶⁷ Şaoşyant ve Ahura Mazda'nın kurban ettikleri öküz Hathayos'un ilik ve yağından hazırlanan ve beyaz haoma ile karıştırılan iksir, diriltilecek insanları ölümsüz kılacaktır.¹⁶⁸

Zerdüştlükte iyilik tanrısı Ahura Mazda'nın sembolü olarak aydınlık ve beyaz renk uğurlu görülmekte, siyah renk ise iyi karşılanmamaktadır. Bu dinde ölümler yıkandıktan sonra onlara beyaz renkli elbiseler giydirilir.¹⁶⁹ Bilindiği üzere İnan tarihinde parlak tanrı, karanlık tanrı düalizmi pek çok dinde göze çarpmaktadır. Mitlere göre parlak tanrı, evrenin yaratılışı anında veya ilk zamanlarda Yüce Güç figüründeki Yüce Varlığın karşısına, demiurge tanrı gibi, karanlık veren tanrıyı mağlup edip aydınlığı sağlayandır. Bu bağlamda parlak tanrı efsanesi yaratılış destanını derin bir biçimde etkilemiştir: Taymat'ı öldüren Marduk ve Apap

¹⁶⁴ Portal, *An Essay on Symbolic Colours*, 17.

¹⁶⁵ Portal, *An Essay on Symbolic Colours*, 5.

¹⁶⁶ George William Carter, *Zoroastrianism and Judaism*, Kessinger Publ., Boston 2003, 55.

¹⁶⁷ William W. Malandra, *An Introduction to Ancient Iranian Religion*, University of Minnesota Press, 1983, 150-157.

¹⁶⁸ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 2, 366.

¹⁶⁹ Bettany, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, 441.

ylanını öldüren Ra gibi karanlık kaosunu yok eden tanrılar parlak tanrılardır.¹⁷⁰ Zerdüştlüğe göre temiz ruhların koruyucusu ve Çinvat Köprüsü'nün bekçisi konumunda olan köpek, gözleri ve kaşları sarı, kulakları beyaz ve sarı renkli bir hayvan olarak resmedilir. Sarı renkli göz, vahiy/ilham yoluyla aydınlanmış anlayışı, beyaz ve sarı renkli kulaklar ise kutsal doktrin emirlerini işaret eder.¹⁷¹ Eski Mısır ve Yunan sanatında da köpek başlı insanlar görülmekte, mitolojiye göre bunlar, bu dünyada ve öteki âlemde ruhları koruyucu görevler üstlenmektedir. Öte yandan Zerdüştlüğe göre ruh ölümden sonra bazı safhalardan geçer ve üçüncü gecenin sonuna doğru güneyden ıtırılı bir rüzgâr yükselir ve ölünen daenası (ruhu) bembeyaz kolları, güçlü güzel görünümlü, bedeni düzgün, boylu poslu, dik memeli... on beş yaşında, ışıltılı bir genç kız biçiminde görünür. Med İmparatorluğu çağında (MÖ. 7. yüzyıl) Med rahipleri kasti oluşmuş ve bunlar Ahameniler döneminde ruhban sınıfı haline gelmişti. Herodot'un verdiği bilgilere göre bunlar düşleri yorumluyor, beyaz atlar kurban ederek kehanetlerde bulunuyordu. Mazdeizm'in önemli tanrılarında biri olan Mithra bir ilahide beyaz atların çektiği bir savaş arabasının üzerinde gösterilir.¹⁷²

İran'da 3. yüzyılın sonlarında Mani (216-277) tarafından kurulduğu kabul edilen Maniheizmin rengi beyaz renk sayılmıştır. Çin kaynakları Maniheizm hakkında "ışık dini" kavramını kullanmakta, Turfan sanatında Maniheizmin seçkin sınıfı beyaz renkli elbiseler ve cübbeler içerisinde gösterilmektedir. Sekizinci yüzyılda Maniheizme geçen Uygur Türkleri de aynı şekilde tasvir edilmiştir. Maniheizm olan Uygur Hanlarından Böğü Han rüyasında beyaz renkli elbiseler içerisinde yaşlı bir adam gördüğünde bunu siyasal başarı ve şans olarak yorumlar ve askerî seferlerine başlar.¹⁷³ Persler'in ileri gelenleri dizlerine kadar uzanan geniş ve kollu iki gömlek giyerlerdi. Bunlardan alttaki beyaz, üstteki de mor renkli olurdu. Bunun üzerine de yazları erguvani veya mor renkte, kışları ise daima mor renkte uzun ve kıvrımlı bir kaftan giyerlerdi.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Mustafa Ünal, *Din Fenomenolojisi*, Geçit Yayınları, Kayseri 1999, 173.

¹⁷¹ Portal, *An Essay on Symbolic Colours*, 25-26.

¹⁷² Bkz. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. 1, 392, 396, 398.

¹⁷³ Allsen, *Commodity and Exchange in the Mongol Empire*, 60.

¹⁷⁴ Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, C. 1, 304.

İran kökenli dinlerden olan Parsilikte giriş törenlerinde çocukların ve genel olarak Parsi din adamlarının giydikleri pamuktan dokunmuş olan kutsal “beyaz gömlek” vardır ve bu dinin saflığının/temizliğinin sembolü olarak kabul edilir.¹⁷⁵

İslamiyeti kabul ettikten sonra İran’da siyah renk resmî mezhepleri olan Şiilikle özdeşleşmiştir. Bir matem rengi olarak algılanan siyah renk günümüzde İranlı din adamlarının giysilerinin en yaygın rengidir. Ayrıca İran’da kadınlar da örtülerinde siyah renkli çarşaf ve siyah renkli başörtüsü kullanırlar. Sarı renk hastalık ve günahı sembolize ettiği için, İran’daki Nevruz kutlamalarında ateşin üzerinden atlanırken “benim sarı rengim senin olsun, senin kırmızı rengin benim” şeklinde şarkılar söylenir ve böylece hastalıkların ateşe atıldığına inanılır. Çünkü mayasını ve rengini ateşten alan kırmızı renk temizlik ve enerji anlamına gelmektedir.¹⁷⁶

Sonuç

Esasen bu makalemiz “Yazısız Halklarda ve Antik İnanışlarda Renk Fenomeni” adını taşıyan bir önceki çalışmamızın bir devamı mahiyetindedir. O makalemizde, yazısız halklar olarak nitelendirilen kabile dini mensuplarının renkleri günlük ritüellerinde ve çeşitli seremonilerinde farklı amaçlarla kullandıkları, ancak bu kabilelerde sadece belli başlı renklerin daha yaygın olduğu tespit edilmişti. “Millî Dinlerde Renk Fenomeni”ni ele aldığımız bu çalışmamızda ise, renklerin daha geniş spektrumda, daha yaygın kapsamda kullanıldığına ve oldukça etkili bir şekilde dönüştüğüne şahit oluyoruz. Bu da renk ile kültürel gelişmişlik arasındaki ilişkiyle açıklanabilir ki, kültürel ilerleme ve teknolojik gelişmişlik dilin zenginleşmesine, bu da kullanılan renk sözcüklerinin artmasına yol açmaktadır.

Öte yandan bu her iki araştırmamızdan, renk algısının kültürden kültüre, belli bir kültürün kendi içerisinde ve hatta kişiden kişiye farklılık gösterdiğini, nihayetinde kişilerin bireysel hayatlarının gençlik ve yaşlılık dönemlerinde bile tercih edilen renklerin değiştiği sonucunu çıkartabiliriz. Bu da insanlardaki ve kültürlerdeki renk algısının göreceli olduğunu,

¹⁷⁵ John Hinnells, “Courage and Faith: The Parsis”, *The World’s Religions*, Lion Publ., Oxford 1994, 219.

¹⁷⁶ Christian Roy, *Traditional Festivals: A Multicultural Encyclopedia*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2005, 313.

evrensel, sürekli değişmez bir renk olgusunun olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Değişik geleneklerde matem rengi olarak farklı renklerin kullanılıyor olması bunu destekler niteliktedir. Örneğin daha önce de vurguladığımız olguyu hatırlatırsak, matem rengi genel olarak siyah olmakla birlikte Çin'de bu renk beyaz, Mısır'da sarı, Tayvan'da mor, Güney Afrika'da kırmızı, İran'da mavi renk olarak tezahür etmektedir. Asya'da yaşayan kabilelerden olan Hmonglar cenaze törenlerinde kırmızı ve siyah renkli elbiseler giyerlerken, Amerika'nın ilk yerli kabilelerinden olan Siouxlar ise yeşil renkli elbiseler giymektedirler.¹⁷⁷

Renk algısı ve düşüncesinin coğrafya ve iklimle ilişkili bir konu olduğu vurgulanmaktadır. Mavinin mavi, kırmızının kırmızı, yeşilin yeşil olarak görülebildiği Ortadoğu ve Uzakdoğu geleneklerinde değişik renklerin hayata yansması daha zengin olmaktadır. Halbuki Batı'da bulutlardan ve yoğun sisten renkleri gerçek görüntüleriyle uzun süre görmek daha zordur. Bu durum dinsel sanata ve yapılara da doğal olarak yansımaktadır.¹⁷⁸ Avrupa'da yılanların kralı beyaz olduğu söylenirken, Hint-Çin inanışında beyaz fil, Japon geleneğinde beyaz renkli hayvanlar kutsal addedilir ve kutsanırlar.

Sonuç olarak, millî dinlerde ve özellikle Uzakdoğu dinlerinde renk cümbüşünün günlük yaşamın ve dinsel ritüellerin vazgeçilmez bir unsuru olarak çok önemli bir fonksiyon icra ettiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda doğumdan ölüme ve hatta ölüm sonrasına kadar uzanan bir renk egemenliğinden söz etmek mümkündür. Tanrılar, din adamları, onların giysileri, sunu, takdime ve kurbanlar renk sembolizmiyle yakından ilişkilendirilmektedir. Renklerin iyilik ve kötülüğe, uğur ve uğursuzluğa, dindarlık ve din dışılığına delalet eder tarzda algılanması, onların kutsal birer fenomen olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Kalbin kararması ve alnın ak pak olması anlayışı bu düşüncenin bir göstergesidir. Ayrıca bir dinin içerisindeki farklı mezhep ve inanışların dışı yansıyan yönünün ilk göstergesi olarak litürjik renkler dikkat çekmektedir. Yine yazısız halk inanışlarında olduğu gibi millî dinlerde de renklerle yönlerin birbiriyle ilişkisi dikkat çekmekte, renklerin büyüsel amaçlarla kullanılmasına ise

¹⁷⁷ Dia Cha-Norma J. Livo, *Teaching with Folk Stories of the Hmong*, Libraries Unlimited, London 2000, 86.

¹⁷⁸ Sangharakshita, *Tibetan Buddhism*, 82.

daha az rastlanmakta, cennet–cehennem, gök, yer ve yeraltı değişik renklerle ifade edilmektedir.

The Color Phenomenon in the National Religions

Citation / ©-Albayrak, K. (2008). The color phenomenon in the national religions. *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 8 (1), 1-42.

Abstract- *As known, religions use many kind of symbols and we can say that color symbolism is one of them. Color as a phenomenon of culture has a very important role in all religions. For as long as there have been people, there have been different color perceptions. So, there was/is a relationship between color perceptions and religions. But the multidisciplinary approach to the role of color in history and modern social sciences is an imperative. Because of this, in this article, we study the main colors specified in the beliefs of the national religions from the aspect of history of religions. In this context, we researched the phenomenon of color in the Turkish culture, Indian, Chinese, Japanese and Iranian religions.*

Key words- *Color, color perception, national religions, Turkish culture, liturgical vestments.*